

Keres

KERESZTÉNY MAGVETŐ

KIADJA:
AZ UNITÁRIUS IRODALMI TÁRSASÁG.

SZERKESZTIK:
VÁRI ALBERT és P. SZENTMÁRTONI KÁLMÁN

TARTALOM:

	Lap
<i>Gál Vilmos</i> : Vallás és tudomány	1
<i>Dr. Gyulai Zoltán</i> : Hitigazság — tudományos igazság	4
<i>Dr. Kerekes István</i> : Közműveltségünk hanyatlása és ujjjáépítése.....	13
<i>Dr. Boros György</i> : Emerson a szónok	23
<i>Twinn Kenneth</i> : A vallás lényege. (Egyházi beszéd)	30
<i>Dr. Lőrinczi István</i> : A vezér emlékezete	35
<i>Dobai István</i> : A tetőn. (Vers)	40
<i>L. D.</i> : Varga Dénes (necrolog)	41
V.: Fülöp Mózes. — XI. Pius (necrologok)	42
Irodalom.....	43
Különfélék	45

KERESZTÉNY MAGVETŐ

megjelenik minden két hónapban egyszer, legkevesebb
3 iv tartalommal.

A KERESZTÉNY MAGVETŐ a szabadelvű kereszténység szolgálatában áll. Célja: a tiszta keresztény theizmus magasztos eszméit a jelen kor különböző gondolatáramlatai közt fenntartani s emellett szolgálni azoknak az érdekeknek is, melyek az egyház s különösen az unitárius és más szabadelvű egyházak életére történelmi vagy gyakorlati szempontból vonatkoznak.

Évégre közöl hittani, bölcseleti és történelmi tanulmányokat, értekezéseket, szépirodalmi munkákat s másnemű dolgozatokat s azonkívül az oktatás- és nevelésügynek is tért szentel; az egyházi és oktatásügyi nevezetesebb mozgalmakat figyelemmel kíséri.

A lap szellemi részét illető minden közlemény Vári Albert tanár címére küldendő. (Cluj, Unitárius Kollégium.)

Előfizetési ára egész évre Romániában 200 lej. Magyarországon 8 P., mely összeg Budapesten az Országos Központi Hitelszövetkezethél (V., Nádor ucca 22 sz.) levő folyószámlánkra befizethető. Pártoló-díj egész évre: 300 lej, mely összeg Hadházy Sándor egyházi pénztárnok, az U. I. T. pénztárnoka címére küldendő (Cluj, Unitárius Kollégium).

Alapítóknak, akik 3000 lejt fizetnek, díjmentesen küldjük a folyóiratot.

01000

KERESZTÉNY MAGVETŐ

AZ UNITÁRIUS IRODALMI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA

SZERKESZTETTÉK:
VÁRI ALBERT ÉS P. SZENTMÁRTONI KALMÁN

=====
LXXI. KÖTET.
=====

1939. ÉVFOLYAM.

KOLOZSVÁR,
„Pallas“-nyomda, sokszorosító ipari szövetkezet, Str. Vlăhuță No. 3.
1939.

✓

TARTALOM.

1. Hittani és bölcseleti dolgozatok.

	Lapszám
Vallás és tudomány. Gál Vilmos — — — — —	1
Hitigazság — tudományos igazság. Dr. Gyulai Zoltán — —	4
Közműveltségünk hanyatlása és ujjaépítése. Dr. Kerekes István	13
A vallás lényege. Twinn Kenneth — — — — —	30
A kereszténység jövője. Vári Albert — — — — —	49
Dávid Ferenc vallása. Benczédi Pál — — — — —	66
A biblia és az unitárizmus. Gálfi Lőrinc — — — — —	99
Az unitárius vallás mélységei. Vári Albert — — — — —	145
Egy valláslélektani probléma. Fikker János — — —	208, 252
Széljegyzetek Hiszekegyünk reformjához. Simén Dániel —	258

2. Életiratok, történelmiek.

Emerson, a szónok. Dr. Boros György — — — — —	28
A vezér emlékezete. Dr. Lőrinczi István — — — — —	35
Varga Dénes (nekrolog). L. D. — — — — —	41
Fülöp Mózes (nekrolog). V. — — — — —	42
XI. Pius (nekrolog) — — — — —	42
Benczédi Gergely. Dr. Gál Kelemen — — — —	78, 107, 174
Az alsóbenczédi Gyallay-Pap család székelyszentmihályi ága.	
P. Szentmártoni Kálmán — — — — —	126, 180, 230
Az ökumenikus mozgalmak. Ferencz József — — — — —	153
Szentiványi Dr. Szent-Iványi József. Vári Albert — — —	217
Utó Béla. V. A. — — — — —	218
Az eretnekek igazsága. Vári Albert — — — — —	225
Dávid Ferenc egyénisége és az unitárius vallás. Dr. Varga Béla — — — — —	242

3. Nevelés és oktatásügyiek.

Egyházunk zenei életéről. Gál Vilmos	— — — — —	264
--------------------------------------	-----------	-----

4. Egyházi élet.

A kereszténység megvalósításának egy napjainkban feltűnő módszere. Dr. Varga Béla	— — — — —	57
Elnöki megnyitó. Dr. Ferenczy Géza	— — — — —	97

5. Költemények.

A tetőn. Dobai István	— — — — —	40
Nincs, ki irtaná. Fülöp József	— — — — —	142

6. Irodalom.

L'Ecole eschatalogique et ses adversaires. Ism. Ferencz József		43
Ferenczi Sándor feltűnő munkája a kászoni székelyekről. P. Szentmártoni Kálmán	— — — — —	91
„Unitárius Jövendő.” Ism.	— — — — —	219
Dr. Kiss Elek: A héber nemzeti élet az Újszövetség szerint. Ism.	— — — — —	219
Benczédi Pál: Erkölcstan unitárius nézőpontból. Ism.	— —	219
Az Unitárius Egyház Teol. Akadémiájának Értesítője. Ism.		220
Dr. Gál Kelemen: Benczédi Gergely. Ism.	— — — — —	220
Lakatos István: A román népdal és irodalma. Ism.	— —	220
Vári Albert: Istenországa felé. Ism.	— — — — —	221
Ferencz József: Az öikuménikus mozgalmak. Ism.	— — —	221
Dr. Csiki Gábor: Gondolatok a hit világából. Ism. Dr. Fikker János	— — — — —	266
Dr. Varga Béla és Dr. Kiss Elek: A család könyve. Ism.		267
Simén Dániel: A lélek problémája. Ism.	— — — — —	268
Dr. Boros György: Két Brassai az Aranyos-mentén.	— —	268

7. Különfélék.

Olvasóinkhoz 45. — Bözödi György 45. — Miron Cristea pátriárka 45. — Uj doktor 45. — A biblia forgalma 45. — Angliai hírek 46. — Az angol kormány és a pápa 48. — Esküvő 48. — Gyász hírek 48, 96, 224, 272. — Megalakult a Keresztény Magvető baráti köre 93. — Erdélyi menyasszony, amerikai vőlegény 93. — XII. Pius pápa 93. — Keresztény testvériség 94. — Hírek Angliából 94. Benedek Gyula. — Unitárius Irodalmi Társaság felolvasó-ülése 143. — Püspök urunk kitüntetése 144. — Tanévmegnyitás teológiánkon 222. — Beiratkozás középiskoláinkba 222. — Brassai néhány levele 232. — Vádak az unitáriusok ellen 222. — Dr. Jacks L. P. 223. E. A. — Az angliai keresztény egyházak munkája 224. — Az Unitárius Irodalmi Társaság közgyűlése 269. — Egyházi gyűléseink Kolozsvárt 269. — „Erős várunk nekünk az Isten” 270. — A zsidók áttérése 270. — Az angol unitáriusok egyetemesi törekvései. Benedek Gyula 270. — A Hitvallások Világkongresszusa. Benedek Gyula 271. — A Keresztény Ifjak Világkonferenciája. Benedek Gyula 271. — Walbaum és az eretnesség 272.

KERESZTÉNY MAGVETŐ

LXXI. ÉVF. 1939.

JANUÁR—FEBRUÁR

1. FÜZET.

Vallás és tudomány.

Az élet és a világegyetem nagy nyílt kérdéseit kutatva, a tudomány az érzékelhetőből, a kézzelfoghatóból indul ki; csak a matematika módszereivel, vagy más kétségbe nem vonható módon bebizonyíthatót ismeri el, mint valóságot és megáll ott, ahol ezen biztos módszerekkel továbbhaladni nem lehet.

A vallás az élet nagy nyílt kérdéseit az intuíció, a megérezés módszereivel kutatja. Tudását az élet legtitkosabb ösztöneiből, magából az életből meríti. Vallás és tudomány sokszor közelednek egymáshoz, de mindig széles sáv választja el egymástól a vallásos és tudományos kutatás mezőit; nagy ismeretlen területek, amelyekbe behatolni még nem sikerült; nyílt kérdések, amelyekre a választ fellelni époly kevésbé lehetséges, mint a horizont felé haladva, a csillagokat megközelíteni.

Azt várná az ember, hogy a tudományos munka, az exact kutatás megszokása, vallástalanná teszi az embert. Sokszor így is van, de az igazi tudós, aki nem zárkózik valamely szaktudomány szűk korlátai közé, hanem a kutatást a lehető legvégsőkig folytatva, eljut a nagy nyílt kérdésekig, csodálattal és tisztelettel hajlik meg azok előtt.

A világegyetemben lejátszódó tüneményeknek csak kis törtérsze az, amit érzékszerveink segítségével felfogni tudunk. Műszereink tágitják érzékszerveink felfogóképességének határait, és azok révén néha átvilán egy-egy fénysugár hozzánk abból az ismeretlen világból, amely érzékelésünk határain kívül fekszik, de lényegesen bővíteni ezeket a határokat műszereink sem képesek.

Vallásban és művészetben egyaránt a természet legszebb formái, legmélyebb harmoniái keresnek megnyilvánulást. A valóban értékes munka, bármily formájú is, végeredményében sohasem lehet pesszimiztikus: az emberi élet mindig legnemesebb formájában nyilvánul meg benne. Az a tudományos munka pedig, amely eljut a nagy nyílt kérdésekig, ugyancsak nem lehet pesszimiztikus.

Mindenütt a világegyetem nagy harmoniáját, mindent felölelő erőinek működését fogja látni a tünemények mögött. A természet minden tüneményén, az élet minden megnyilvánulásán keresztül-csillognak a szépség és harmonia felfoghatatlan törvényei. A világegyetem mindent megmozgató erői ugyanazon harmonia szabályait mutatják, amelyeket a földön is mindenütt keresünk és legkiválóbb alkotásaiban kifejezésre juttatni iparkodunk.

Vajjon mi az, ami az emberi élet legkiválóbb műveiben a kifejezésért küzd, ami minden emberi munka legnagyobb eredményeiben, a természet legtökéletesebb formáiban, minden igazán kiváló cselekedetben egyaránt megnyilvánul, mindig a szépség, a harmonia irányába mutatva ?

Ami a matematika felfoghatatlan harmoniájában, a művészi munka megmagyarázhatatlan szépségeiben, az emberi élet legkiválóbb alkotásaiban, főképen pedig a vallás legmélyebb gondolataiban keresi a megnyilvánulást, küzd a kifejezésért, nem egyéb mint *a valóság*, amely érzékelésünk határai mögött fekszik. A valóság az, amelyhez életünk legnagyobb szerűbb perceiben, legnagyobb magaslatain állunk legközelebb, amelyet a vallás legmélyebb gondolatai, a szépség és harmonia megmagyarázhatatlan törvényei, az emberi élet legnemesebb cselekedetein keresztül keresünk, amelyet legkiválóbb alkotásaink öntudatlanul kifejezni iparkodnak. Ez a valóság nem lehet kaotikus: a harmonia formájában nyilvánul meg számunkra. Az égitestek pályái kifejezhetőek a számok törvényszerűségeivel: azok a láthatatlan vonalak, amelyeket az égitestek pályájukat befutva leírnak, megisméltődnek a természet legszebb formáiban, az élőlények és a művészi munka legszebb vonalaiban is.

Épen a csillagászati kutatás, az elmerülés a világegyetem végtelenségébe, kezdet és végnélküli örökkévalóságába — ma már tudjuk, hogy évmillió fényévnyi távolságra a tejutrendszerhez hasonló világrendszerek roppant számban vannak szétszórva a világegyetemben — olyan gondolatmenetre vezet, amely csodálatosan tisztán mutat a vallásos felfogás irányába. Ez a gondolatmenet, amelynek a csillagos ég tanulmányozásával töltött szép nyári éjszakákon ébredtem tudatára, a következő:

A fizika, kémia stb. törvényei a világegyetem jelenségeinek csak egy részére adnak magyarázatot. Ezek a törvények mind azt mutatják, hogy az erők egy egyensúlyállapot, a kiegyenlítődés

felé törekszenek. De, ha a fizika és kémia által meghatározott kép a valóság volna, akkor az idők végtelenjén a világegyetemben már régen meg kellett volna szünnie minden változásnak, akkor nem volna már mozgás, fény, hő, nem volnának ködfoltok, napok, hanem csak megmerevedett mozdulatlan kőtömegek. A világegyetemnek az idők végtelenjén már rég el kellett volna érnie a teljes mozdulatlanság, a teljes változatlanság, a teljes egyensúly állapotát, sőt — ha a fizika és kémia törvényei felölelnék a teljes valóságot — ezt az egyensúlyállapotot a világegyetem soha el sem veszíthette volna. Hatalmas, előttünk rejtett erő kell, hogy a világegyetemben minden keletkezésnek, történésnek új lökést adjon.

E ponton világosan látjuk, hogy a természetnek éppen leg-hatalmasabb erője az, amely teljesen rejtve van előttünk, bár léte-zése majdnem kézzelfogható valósággal jelenik meg számunkra. De, amikor ezt az erőt, mindennek kuforrását szavakkal akarjuk megközelíteni, soha sem szabad elfelejteni, hogy minden kifejezés, amelyet használni és felfogni képesek vagyunk, életünk szűk korlá-tain belül keletkezik, holott ez az erő sokkal általánosabb; felöleli, de egyszersmind messze túlhaladja életkörülményeink határait. Mindig a vallás áll legközelebb az igazsághoz, mert intuitív uton, tudását az élet legtitkosabb mélységeiből, magából az életből merítve, közeledik a nagy valósághoz.

A vallás többet mond a tudománynál. Megmutatja számunkra a világegyetemet uráló nagy harmoniát. Megmutatja, hogy a legnemesebb és legjobb érzések egyben a fejlődés legmagasabb fo-kát jelentik, hogy a jóság, az építőmunka megegyezik a haladás irányával, míg a rombolás egyértelmű az ár ellen való uszással.

* * *

Szükségét éreztem a mai időkben, amikor az ember oly könnyen fordul el az ideális iránytól és amikor muló sikerek so-kak számára az erőszakba vetett tulságos hitet eredményezik, a fenti gondolatoknak kifejezést adni. Szándékos vakság, ha világ-képünket arra a kevés benyomásra alapítjuk, amely érzékszerveink felfogóképességén belül fekszik, és elzárkózunk a valóság elől, amely ha kívül fekszik is érzékelésünk felfogóképességének hatá-rain, hatásaiban mégis ugyszólván kézzelfogható valósággal jele-nik meg számunkra, majdnem azt mondhatnók, kemény kézzel döngeti érzékelésünk határvonalának kapuit. Legmélyebb élet-ösztöneink világosan mutatják számunkra ezen nagy erő jelenlétét és az világosan tükröződ k a vallásban és az emberi szellem leg-kiválóbb munkáiban. Az a világgép, amelyet úgy nyerünk, hogy gondolatmenetünket valamely szaktudomány szűk korlátai közé szorítjuk, csenevész és tökéletlen és talán úgy hasonlítható a való-sághoz, mint egy szűk szoba sívársága a hegytetőről mutakozó gyönyörű képhez.

Gál Vilmos.

Hitigazság — tudományos igazság.

A hitigazság és a tudományos igazság szembeállításánál elsősorban a természettudományokra gondolok. Az igazság szónál megjegyzem, hogy a természettudományok nem igen használják ezt a kifejezést. A természettudomány törvényről, törvényszerűségről, szabályról beszél. A természettudós törvénye a nem szakember számára igazság. Az igazság szó elsősorban bizonyos megállapításnak bizonyos ténnyel való megegyezését jelenti, de emellett ethikai színezete is van. Ez az ethikai színezet gyakorlatilag is érvényesül cselekedeteinkben, mert egy való helyzet felismerése kényszerítő módon befolyásolja akarati elhatározásunkat. Ha nem tudunk uszni, nem megyünk vízben olyan helyre, ahol tudjuk, hogy az nagyon mély.

Mi a tudomány igazsága? Ez azt jelenti, hogy a természetben engem nem érhet meglepetés, ha a természet törvényeit ismerem és magam azokhoz alkalmazom. E törvények függetlenek attól, hogy hol és ki alkalmazza, ugyanarra az eredményre jutunk mindenütt, ha csak helyesen alkalmazzuk azokat. A természetben nincsen meglepetés, nincsen rosszindulat, csak szigorú, logikus következetesség. A törvény azt jelenti, hogyha bizonyos jól meghatározott műveleteket végzünk, jól meghatározott eredményhez jutunk. És ez érvényes az anyagi világ ezer és ezer jelenségére. Más és más ember, akik nyelviileg nem is értik meg egymást, a világ más és más helyén ugyanahhoz az eredményhez jutnak. Ebben az egyöntetűségben van az anyagi világ törvényszerűsége és ebben van az egyszerű polgár igazsága: nincsenek babonák és nincsenek sötét hatalmak.

A természettudomány a világ ezerféle külső alakja alatt ugyanazokat az erőket, sajátságokat és kapcsolatokat látja. Azonban mindez a térben, az időben, az anyagon játszódik le, mind olyan valamin, amin méréseket tudunk végezni. A teret mindegy, hogy méterrel, kilométerrel, vagy fényévvvel mérjük, — de mérjük. Az

időt perccel, vagy évvel, vagy geológiai korokkal; épen úgy az az anyagot is a mérlegre tesszük és módunkban van megadni, hogy hány kilogram egy darab kő, vagy a föld, vagy a nap tömege. Mint ahogy egy szindarabot más és más néző nézhet, úgy vagyunk mi a természetnek külső szemlélői. A folyamatok, jelenségek ugyanazok; ez az ugyanazonosság a mi igazságunk.

Ezzel szemben a világmindenségben vannak jelenségek, melyek ép úgy a világhoz tartoznak, de, melyeknek színhelye mégsem a mérhető tér, hanem az emberi lélek, melynek csak egy szemlélője lehet, a mi saját énünk. Igaz ugyan, hogy az üzleti könyvekben, hivatalok rubrikáiban sehol sem szerepel egy beosztás, amelyikbe a lélek kerül, ép úgy nem szerepel ez a természettudós jegyzeteiben vagy a mérnök rajzaiban és számításaiban sem; de azért ki mondaná, hogy ez a lélek nem fontos és hogy az ebben a lélekben lejátszódó események feleslegesek lennének. Hiszen a mérnök, a tudós, az iparos munkája végső fokon az embert szolgálja; minden tevékenységük után végső fokon az elégedett vagy elégedetlen emberi lélek mondja ki az utolsó szót. Már a tisztán materiális szükségletek kielégítése után egy örömféle jóleső érzésünk van, ami már a lélekben játszódik le. Vannak más lelki mozzanatok, melyek talán nincsenek egyenes kapcsolatban anyagi dolgokkal és mégis jelentősek egész életünkre. Lelki szemlélődéseink, melyek valami szép felett történnék, nem nélkülözhetők ép úgy, mint még sok más ennél mélyebb lelki ténykedések.

Legmélyebb lelki ténykedésünk az, midőn magunkban elmélyülve szemben találjuk magunkat a Mindenséggel, az abban folyó élet millió jelenségével; midőn szemben állunk saját életünkkel, annak kezdetével és elmulásával és azt kérdezzük, hogy mit jelent mindez, miért van mindez, honnan van mindez és hova vezet. Amikor azt kérdezzük, hogy miért van az öröm, amikor azt kérdezzük, hogy lehetséges-e, hogy az a lélek, mely a gyermek életét aggódva követi, hogy az egyszer ne legyen; lehetséges-e, hogy az a szeretet, mely a gyermekben teljesedik ki, hogy az egyszer megszűnjön. A tudomány elűzheti a babonát, megszüntetheti a természet sok félelmességét, de nem szüntetheti meg egy kikerülhetetlen sorsnak a felettünk való hatalmát.

Nem a magunk akaratából vagyunk itt, és itt kell maradnunk, mikor talán szívesen bucsut mondanánk a siralom völgyé-

nek; nem a magunk akaratából távozzunk innen, talán éppen akkor, mikor legjobban szeretnénk itt maradni.

Ezek a hangulatok játszódnak le a lélekben, anélkül, hogy a tudományok laboratoriumi jegyzőkönyvei ezekről tudomást vennének. Az irodalom, a művészetek rögzítik meg az emberi léleknek ezeket a hullámzásait. Az elmélyedő lélek, mely az itt vázolt kérdésekkel küzd, belső harcaiból, elmélyedéseiből azután néha megnyugodva tér meg és magával hozza onnan a hit világitó fényét. Az elmélyedő lélek ilyen belső kétségek után felülemelkedik a köznapi élet látóhatárán, eszmék születnek benne, amelyek átfogják a világot; amelyek egy nagy harmonikus egységbe rendeznek be embert, anyagot, jót és rosszat, örömet és fájdalmat. Megszületik egy kép, melyben mindennek van értelme, oka, célja és jelentősége; amiben van egy magasabb, igazságos rend, ami nélkül az emberi lélek nem tud élni. Az emberben megszületik egy magasabb léleknek az eszméje és az ember ez eszmében felmagasztosul, mert érzi, hogy részese ő is e magasabb léleknek, de egyszersmind megalázkodik, mert érzi, hogy alá van vetve isteni hatalmaknak. A lélek, mely saját elmélyüléseiből ezzel a felmagasztosulással és megalázkodással kerül ki, igazsághoz jut, mely neki szövétnekül szolgál az élet szövevényeinek homályosságában. Ez az igazság: a hit igazsága.

A tudomány igazsága nem helyettesíti a hit igazságát, de nem is mond annak ellent. Hiszen a tudomány igazsága a rajtunk kívül fekvő tér és anyagnak az igazsága, a hit igazsága pedig lelkünk mélyének igazsága. Lelkünk mélységeibe nem létrán szállhatunk le, ott nem centiméterrel és grammal mérünk. Ez a két igazság egymás mellett van és nem tudnak egymás területére átlépni.

Sokszor hallani olyanokat, mintha a hit és tudomány igazsága egymás ellen szólna, vagy legalább is a tudomány igazsága helyettesíthetné a hit igazságait. Ennek a látszólagos ellentmondásnak az eredete életünknek tér és időbeli adottságában van. A tudomány igazságai anyagba önthetők és azok szemlélésére csak szem és fül kell. Az anyagi világ folyamatai, az anyagi világ törvényszerűségének örök példái, mégis csak ritka szellemek nagy erőfeszítésére van szükség, hogy a természet nyitott könyvéből annak igazságait kiolvashassuk.

Ugyanugy vagyunk a lélek igazságaival is. Minden ember lelkében hasonló lelki folyamatok játszódnak le, de, hogy a hit

igazságaihoz jussunk, kiváló lelkek erőfeszítésére van szükség, akik a saját, önmarcangoló elmélyüléseikből a hit igazságainak gyöngyeit hozzák elő.

Ezeket az igazságokat közölni is akarjuk egymással és itt ütközik a lélek össze az anyaggal.

A közlés ugyanis csak anyag révén lehetséges. A léleknek összes érzelmi hullámzásait, kétségeit és örömeit közölhetjük egy másik lélekkel, de a közvetítő eszköz valami anyagi eszköz vagy folyamat lehet. A szó már magában írva anyagiás kép és beszélve is anyagiás és fizikailag felmérhető folyamat. A lélek szó maga valami légieset jelent, ami egyéb tulajdonságokkal van felruházva. A lélek hullámaival tudjuk egy másik lélekkel közölni, de csak egy vagy több közbeiktatott materiális folyamat segítségével. Mintegy anyagi jeleket kell találnunk a lelki folyamatokra, amely jeleket azután a másik lélek újra átfordít lelki folyamatokra. Ugyanaz, mint az írás betűi. A jel egy hangot jelent, de azt először meg kell tanulni olvasni.

Ép így meg kell tanulni olvasni a lélek folyamatainak a betűit is. Egy szobor, egy festmény jelent valamit, de nem mindenki számára. Egy zenedarab szintén csak a zeneértő számára jelent valamit. Míg egy hangjegynek eljátszása pontos lehet, tehát mindig ugyanazt a hangot adja vissza, míg egy zenedarab instrumentális lejátszása pontos lehet, hiszen az írott jelet átveszi egy anyagi eszköz segítségével levegőrezgésekbe, tehát az egyik anyagi formából átviszi a másik anyagi formába, az átvitel az anyagi világból a lelki világba már nem ilyen egyértelmű. Hiszen egy zenedarab, bár mindnyájunkat meghat, de nem pontosan ugyanazokat az érzelmeket kelti mindnyájunkban. Az érzelmi átültetés már nem oly tökéletes és nincsen módunkban pontosan meg is mondani, hogy két embernek az érzelmi meghatottsága egyforma-e vagy nem.

A fizikai világban egy folyamatot ugyanugy megismételhetünk, a lelkiek világában ez az egyformaság lehetetlen; itt elég, ha egyneműséget vagy egyféléséget érünk el. Minden lélek egy önálló világ és nincsen módunk arra, hogy egy másik lélek belsőjébe belépjünk és ott megállapításokat tegyünk. A tárgyak, amelyekkel dolgozunk, a mi tér-idő világunkban vannak, tehát itt egyetlen egy világban hasonlítunk össze tárgyakat, miknek egyformaságát mérésekkel megállapíthatjuk; innen van a tudományos igazságok egyértelműsége, míg a lelki igazságok legfőbb egy-

féleségűek. Szavaink, képeink, egész nyelvi kincstünk mind a szemléletes világból valók és ha lelki életünk folyamatát akarjuk közzölni másokkal, azokat először át kell fordítani a szemléletes világ nyelvére. A másik lélek ezt az anyagi világból vett képekkel végzett leírást vissza kell hogy fordítsa lelki színekre, öröm-fájdalomra, lelkesülésre, bánatra, szóval lelki hangulatokra.

Nem az első lelki folyamatot ismételjük meg, hanem egy egészen új, másik lélek próbálja ugyanazt belsőleg átélni. Tudjuk, hogy egy liter víz itt és Londonban molekuláról molekulára egyezni fog minden nyilvánulásában. Ezzel szemben nem fog egyezni két ember érzelme, ha egyik itt hallja Beethoven IX. symphoniáját és a másik csak a szomszédos szobában is. A zene mindkét esetben ugyanaz, de nem lehet ugyanaz a két lélek meghatottsága.

Saját magunk sem vagyunk képesek ugyanazon lelkiállapotunkat kétszer egymás után megismételni. A nagy meghatottságok pillanatai egyes ritka pillanatai az életnek. Mindebből következik, hogy az érzelem, hangulat stb. nem egyértelműen ismételhető jelenségek, mint a fizikai világ jelenségei.

Ha mindezt tapasztaljuk és átlátjuk annak a ténynek jelentőségét, hogy egy lélek egy leírt lelki folyamatot csak az ő egyéni adottságaihoz mérten tud ismételni és így itt olyan egyöntetűségről, egyformaságról nem is lehet beszélni, mint a külső anyagi világban, akkor forduljunk újra az önmagába elmélyedt lélekhez, mely az őt soha nyugton nem hagyó nagy kérdésekre feleletért kutat.

Az eddigiekből következik, hogy már a kérdések feltevése nagyon egyéni lesz és ugyancsak egyéni lesz a megoldás is. Hiszen ez így van a tudomány világában is, pedig ott ugy a kérdések, mint a feleletek a külvilág egyértelműségénél fogva adva vannak. Emellett is mindig megmarad az egyéni képesség, egyéni zsenialitás szerepe. Annál inkább így van ez a lelki kérdések területén, ahol — amint láttuk — kevésbé lehet egyöntetűségről beszélni. Ha már a kérdések is nagyon egyéni színezettek lesznek, még inkább azok lesznek a megoldások. Hiszen a kérdések is, de megoldások is a végtelennel állanak kapcsolatban és a végtelenbe mennek.

Most mindezekhez hozzá kell vennünk azt, hogy egy lelki megvilágosodást szóba foglalni a szókincstünk hiányossága miatt igen nehéz. Tehát a szóbefoglalásnál már igen sok elvész annak

a belső lelki meggyőződés erejéből. Az illető lehet meggyőződve teljesen, azonban nehéz lelki extázisait úgy szóba foglalni, hogy egy másik is ugyanolyan meggyőződéshez jusson. Az elsőnek számára az ő lelki megátásai, szavak nélküli megérzései vezérlő igazságok, a másik számára pedig marad talán csak a szavak köznapi szürke tartalma. Az elsőnek lehet az ő meglátása egy életre szóló, meggyőző és vezérlő igazság, a másodiknál nem feltétlenül lesz az.

A nagy lelkeket, — akik saját mélységükből életreszóló vezető igazságokat hoznak a tudat, az élet színterére — némelyek szenteknek, mi prófétáknak nevezzük, ezek meglátásait megtaláljuk az egyes vallások szent könyveiben. Ha vizsgáljuk, hogy milyen megoldásokat adnak a nagy kérdésekre, azt látjuk, hogy ezek egymástól igen nagyon különbözhetnek. Hisz első sorban nyelvünk, melynek szavai a köznapi életre vannak alkotva, nehezen fejezi ki a meglátottakat.

Hogy mennyire küzd egyes nagy, mélybelátó lélek a nyelv elégtelenségével, álljon itt egy példa Laotse gondolataiból; nemcsak annak példájául, hogy milyen erőttlen a nyelv az isteni sugallat kifejezésére, de egyszersmind annak példájául is, hogy a végső igazságot mégis ki lehet fejezni. Ki lehet fejezni úgy, hogy egyszerű lelkek is megértsek azt. Laotse egy helyen ezt mondja¹:

•Keressük és nem látjuk

Mondhatnók: mindenütt egyforma

Hallgatózunk utána és nem halljuk

Mondhatnók: a nesztelenségig finom

Próbáljuk megfogni és kisiklik kezünkben

Mondhatnók: minden kicsinyenél kisebb.

E hármat nem tudjuk szétválasztani,

mindenütt egyformán világos és homályos

a végtelenségbe szétfolyó

nem lehet névvel nevezni.

Volt akkor is, mikor nem voltak lények.

Alak nélküli alak, kép nélküli kép

Csak láthatatlanságnak nevezhető.

Hiába vagyok vele szemben, az arcát nem látom,

Hiába követem, a hátát nem látom.

Aki azonban felfogja, — az megérti a más

és az idők kezdetét.◀

¹ Laotse 14.

Egészen közönséges szavak és mégis benne van minden, amit Istenről lehet mondani. De hívő léleknek kell ezt mondani, bensőleg megvilágosult és áhitatos hívő léleknek, akinek a „mindenütt egyforma“ jelentkezik, a nesztelenségig finom hangosan szól, a minden kicsinynél kisebb mindennél nagyobb alakot ölt. A hívő léleknek kell ezt mondani, aki mindebben az észrevétlenül megtalálja azt, amit az anyagi világ kemény tárgyai között nem talált. Sokféle kifejezés lehetséges, amelyek között azonban a különbség csak akkor nagy, ha a szavak anyagi, vagy szemléletes értelmét vesszük. Ha azonban a szavakat próbáljuk visszafordítani lelki érzelmekké és lelki meglátásokká, már nem lesz közöttük oly nagy különbség.

Mi a lényege ezeknek a lelki meglátásoknak. A legfontosabb tartalmuk az, hogy az ember ezekben egy magasabb létformára emelkedik. Az isteni lélek megsejtése saját lelkünk megnevesedését jelenti. Csak a hasonló értheti meg a hasonlót. A megértés és megsejtés lényegében benne van, hogy a saját lelkünkben is van valami isteni. Ezzel a megsejtéssel létünk kiemelkedik az anyagi lét korlátaiból és egy szabadabb létben érzi magát. Ezzel a szabadabb, magasabb lelki léttel együtt járnak emelkedett erkölcsi követelmények és gyakorlati rendszabályok is. És így lesz ez a magasabb szellemi létforma irányítója a fizikai lét megnyilvánulásainak is. Ha belátjuk ezt, hogy a lelki kételyeknek és töprengéseknek, a lelki megvilágosodásnak ez a legfőbb eredménye és jelentősége, akkor nem lesz nehéz belátni vagy megérteni, hogy másodrendű fontosságu, — azt lehet mondani, hogy tisztán csak didaktikai jelentősége van, — ha Isten személyét egynek vagy háromnak képzeljük el, vagy ha Brahmának nevezik és nem ruházzák fel személyi tulajdonságokkal. Hasonló módon másodrendű fontosságu, hogy a lélek a lélekvándorlásban egyes újra való születések után tisztul meg, vagy pedig egy jövő létformájában. Mindkét elképzelésben a lényeg az, hogy az emberi léleknek van egy magasabb, tisztultabb létformája, és csak ennek elérése után járulhat az Úr színe elé, vagy egyesülhet az ősz, a boldog Brahmával, amelyből származott. Mindkét formában a lélek előtt egy cél van, mely cél, ha azt átérezte a lélek, — ha tehát őt valamely hitigazság megvilágította — vezetőként fog szolgálni az egész életen át és a tettek szabályozója lesz a mindennapi életben.

Az eddigiekből kiviláglik, hogy a tudományos igazság le-

mérhető és megvalósítható a szavak tartalmából, a hitigazság pedig csak a szavak fölött levő szellemből érthető meg. Ebből következik, hogy a hitigazságokban egy bizonyos szabadság van, ami a történelmi idők folyamán a lelkiismereti szabadság néven nyert kifejezést.

Amint láttuk, a hitigazságokhoz jutni csak egyes kiváltságosoknak adatott meg. A gyakorlati életben azonban azt követeljük minden embertől, hogy ezek szerint éljen. Ehhez segítik hozzá az embert az egyes hitirányok testett öltött formái, az egyházak. A legvégső igazságokat többféle szóval lehet formába önteni. A lelki tartalom megértésére az egyes embernek kedvező lelki hangulatot kell teremteni. A nagy igazságok megértésére az egyes embert segíteni kell. Ezt a célt szolgálják az egyes egyházak és azok intézményei. A szenthelyek és kegyszerek szimbólumok, amelyek az anyagi világban jelekezni akarnak valami lelkit. Az istentisztelet különböző formáiban a lelkünket alkalmassá tesszük a hit igazságainak megértésére. Ha tehát fentebb azt mondtam, hogy jelentősége csak a lelki tartalomnak van, az egyes egyházakat elváltató elveknek gyakorlati jelentősége van. Csak egy önmagában kerek eszmekörben, egy gyakran ismétlődő hangulatban képes a gyakorlati élet munkájától fáradt ember a hit igazságait átérzeni. Nem szóban való megtanulásról van szó, hanem olyan átérzésről, ami vezetönk legyen a köznapi életben. Épen ezért nekem lehet idegen egy hindu templom sok arabeszkje és fantasztikus figurája, lehet nekem idegen a szertartás formája, de az a hindu ugyanazt keresi ott, mint én az én templomomban; ez a tény meghat és összeköt engem a hinduval.

Laotse azt mondja (16.):

»Az örökkévalóság felismerése hozza a türelmességet,
Türelmesség hozza a nemes érzületet,
A nemes érzület hozza a felemelkedést,
A felemelkedés hozza az égi fényt
Az égi fény hozza a megvilágosulást,
A megvilágosulás hozza az örök életet.«

Minden templom az örökkévaló Isten háza és aki odamegy, az már a kezdetén van annak, hogy felismerje az örökkévalóságot; és az *örökkévalóság* felismerése hozza a türelmességet, a nemes érzületet, a felemelkedést, az égi fényt, a megvilágosodást és az *örök életet*. Minden hitnek ez a végső igazsága, akármilyen

szimbolum van templomának tornyán. Minden próféta ezt az igazságot ismerte fel, bármiképen is öltötte szavakba a felismerését. De minden gyülekezet az égi magasságokból visszatér a földre, amikor anyaszentegyházat alkot oly célból, hogy ezt a felismerést ápolja, és hiveit ezekbe a magasságokba segítse. Az anyaszentegyház emberi alkotás a világ többi alkotásai között. Az égből indul; de ép úgy, mint a világ minden élő alkotása kettős: anyagi és szellemi, ennek is van testet öltött formája is. Így nem lehet megakadályozni azt, hogy ne alkalmazzák reá az anyagi tudományok gondolkodásának módját. Így kerül a két igazság egymással egy területre és egymással szembe. Általános szokás, hogy az egyházak alapelveit a világi tudományok módszerével kritizálják. Az előbbiekből világos, hogy az nem helyes, hiszen csak anyagba öntött szimbolumokról van szó, és nem anyagról. Mégis megtörténik, hogy tulságosan hangsúlyozva utóbbi oldalát, arra a természettudományok szempontjait alkalmazzák. Így születnek az ilyen megállapítások, hogy a tudományos igazságok szemben állanak a hit igazságaival. A fentiekből azonban világos, hogy ez csak félreértésekből származik.

Dávid Ferenc mély áhítatával megérezte, hogy a hit igazságai túl vannak a szavak határán, és ezért adott tételeinek oly fogalmazást, melyek egyszerűségükben nem ütköznek bele a tudományos megállapításokba.

Ezeken túl azonban Dávid Ferenc fogalmazásának megvan az a nagy jelentősége, hogy egyszerűségével kifejezetten hangsúlyozza, hogy a léleknek önmagában kell felemelkednie a földöntúli magasságokba és neki önmagának kell megteremtenie azt a képet, ami őt vezérlőképen követi a köznapi élet szövevényeiben is. Egy az Isten és Jézus Krisztus az ő legnagyobb prófétája. Ez az egyszerűség egy szép regény írására ihlette Jókait és ez az egyszerűség képes minden embert meghihletni arra, hogy az ő lelkében az anyagi világ, az élet anyagi rezdülései bizalommal húzódnak meg a láthatatlan égi szellem alkotó karjai között, hogy az ő szívének lesz egy vezérlő kincse, egy nagy hitigazsága, amely nem kerül soha szembe a földi tudomány igazságaival.

Dr. Gyulai Zoltán.

Közműveltségünk hanyatlása és ujjáépítése.

A közelebbi években ezen a címen jelent meg Schweitzer Albertnek, a nagyhirű kulturmunkásnak egy könyve, melyet bizonyára többen olvastak. Miután még többen lehetnek, akik a könyvet nem ismerik, lelki kényszert éreztem a könyv tartalmának ismertetésére.

A szerzőről csak annyit tudok, hogy tanár, bölcsészdoktor, orvos és lelkész.¹ Könyve azt mutatja, hogy gondolkozó és kereső elme. Afrika őserdeiben írta azt. Ott szerezte azt a bizonyosságot, hogy a gyermek és a kezdetleges népek képességeiből következtetéseket lehet levonni közműveltségünk felépítésére.

Magam nehezen tudnám megállapítani, hogy az író milyen szellemi irányzathoz tartozik. Könyvének olvasása közben azt látom, hogy gondolkozása magas fokon áll s lelkét az emberi haladás őszinte vágya hatja át, amint az ismertetés során ki fog tűnni. A könyvben nemes irányelvek, magas célkitűzések vannak lefektetve s éreztetni tudja, hogy az emberszeretet, a megértés, az ember-értékelés gyönyörű eszménye az itt megadott módon valósulhat meg. Ha az ismertetés nem ezt a hatást tenné az olvasóra, annak oka az ismertető gyöngé képességeiben keresendő.

Az író a könyv első fejezetében azt a megállapítást teszi, hogy „közműveltségünk hanyatlásának a bölcsészet az oka“.

A mindennapi életben gyakran hangsúlyozzák, hogy a közműveltség hanyatlásának a háboru az oka. Pedig a háboru maga és az utána következő nagy fegyverkezés nem egyéb, mint a közműveltség hanyatlásának a nyilvánulása. Ami elméletileg már adva volt, az a világháboru kitörésével csak valóra vált és azóta állandóan az anyagi és szellemi rossz kölcsönhatása érvényesül. A köz-

¹ Érdekes életrajzát lásd Keresztény Magvető 1937 évi 3-ik füzetében Ifj. Kovács Lajos tollából. Szerk.

műveltség akkor kezdett hanyatlani, amikor arról nem tudtunk gondolkozni; amikor annak bölcselete helyett történelmét kezdtük kutatni; amikor ahelyett, hogy lényegét határoztuk volna meg, felállítottuk és ma is hangsúlyozzuk, hogy a közműveltség történelmi fejlődésnek, szellemi és társadalmi hatásoknak az eredménye. Ha ezen az uton vagyis a történelmi fejlődés útján haladunk, ma azt kell megállapítanunk, hogy közműveltségünk alá van aknázva, önmagát emészti s a legkisebb erő is rombadöntheti ott is, ahol a megsemmisülés még nem történt meg.

Amikor a felvilágosodás és okszerűség kutatása napirenden volt, ész- és irányelvek határozták meg az egyesek fejlődését, annak az igazi emberiséghez, a társadalomhoz való viszonyát, szellemi és anyagi kötelezettségét ép úgy, mint a népek egymáshoz való viszonyát. Ilyen erkölcsi ész-elvek hatották át és irányították a közvéleményt, amíg a XIX. század közepén a bölcsészet mintegy nyugalomba ment, közműveltségünk fejlődése megakadt.

Ennek oka; a természettudományok hatalmas előretörése, amely rácáfolt a bölcsélet hittételszerű meghatározásaira s még egy Kant, Fichte vagy Hegel nagy szellemének sem sikerült a bölcsészetet a természettudományi tudással és haladással összehangolni. Az alapját-vesztett csodavár összeomlott. Azóta fedél nélkül, szegényesen és elhagyottan bolyongnak azok az erkölcsi eszmények, melyek közműveltségünk alapját képezték.

Ma nincs oly világnézet, mely alapját képezhetné a közműveltségnek. Hogy is nyerhetné vissza a történelmi fejlődésen és történelmi folytonosságon alapuló bölcsészet a természettudományokkal való egyenjogúságot? Hogy lehetne a keltőt összeegyeztetni? Hisz tudomány lett a bölcséletből, önmaga történelme. Hiába emlegeti, hogy Kant mentette át, Hegel adta a történelmi értelmet, s ma szoros kapcsolatban dolgozik a természettudományokkal. Valójában és lényegileg megszűnt, semmi ösztönzést sem ad a mindennapi életnek, nem ad választ egyszerű belső kérdésekre, nem tanítja gondolkozni az egyént, a tömeget, nem népbölcsélet többé. A tömegben megvannak a kereső gondolatok, ezeknek azonban el kellett laposodniok, mert a bölcseltekben nem találtak támaszt s így az előtte tátongó úrt nem tudták áthidalni. Pedig végső meghatározásában a bölcsélet az általános értelem vezetője és őre s ha rámutatott volna az összeütközésre, ha bi-

zonygatta volna, hogy az eszményekért, melyeken közműveltségünk nyugszik, harcolni kell, ráterelve ezekre a közfigyelmet, akkor nem lett volna az idővel együtt önmaga is műveletlenné.

De gazdasági és szellemi életünk alakulása is nagyban hozzájárult, hogy a gondolkozással felhagytunk. A mai ember közműveltségre való képessége életviszonyai következtében csökkent. Mert mi is a közműveltség fejlődése? Az egyesek által kigondolt, de az összesség haladását célzó ész-eszmények alkalmazása. Csak gondolkodni képes, szabad ember fogja fel és terjeszti a műveltséget. Minél nehezebb igát huz valaki, annál inkább valószínű, hogy a saját helyzetét igyekszik javítani. Anyagi és szellemi függetlenség összetartoznak s szabadság nélkül műveltséget elképzelni alig lehet. A mai ember azonban vagy egyáltalában nem, vagy csak kis mértékben szabad. Ha a XIX. század közepe óta úgy alakult volna helyzetünk, hogy bár szerény, de biztos anyagi jólét legyen mennél nagyobb kör sajátja, egészen más fejlődést vehetett volna közműveltségünk iránya. Ma azonban az önálló iparosostályt a gyári munkásság, a saját tulajdonnal bírókat anyagi és szellemi javak elérésére alakult s nem emberi magas eszményekért küzdő csoportosulások váltották fel.

Korunk másik műveltség-gálló tényezője a tuleröltetés. Sokan ma munkásként élnek és nem emberként. Amit a munka szellemi és erkölcsi jelentőségéről tartottak, ma már nem áll fenn. A tuleröltetés megöli a szellemet. A gyermekkorban kezdődik, mikor a szülők a fáradságtól összehörve, nem szentelhetik magukat gyermeküknek, kik már az iskolában nehéz, mert értelmetlen munkát végeznek s onnan kijutva, egész életükben sohasem alkothatnak egészet, mert mindig csak alkatrészeket gyártanak. Igazi örömet csak a kész munka, az alkotás okozhat. A szűk térre szorult egyén képességeinek csak egy részére van szükség, iparában nem lehet tökéletes s így a teremő és a művészi alkotási vágy ellaposodik benne.

Ugyanígy van a tudományokkal is. Nemcsak az általános tudás lehetetlen, hanem valakinek a tudása a szakjában sem általános.

Az élettelen és személytelen népoktatás neveltjeit azután is rendeletek kormányozzák, melyek megnehezítik ember és ember között a rendes viszonyt. Idegenekként, sőt ellenségként élnek egymás közt, mert a rokonérzet, az emberszeretet kihalt s szűnő-

ben az a tudat, hogy mint ember képvisel értéket minden ember. A természetes udvariasságot felváltotta a közömbösség és az ismeretlenek iránt kihangsúlyozott részvégtlenség. Lehetne-e különben „ágyutöltelék“ címen emlegetni az embert, gáztámadásról beszélni, iskolai katonai nevelést bevezetni?

Nyilvános életünk tulszervezett. A személyiség intézményeknek van alárendelve. Meg van kötve a politikai, vallási és gazdasági közösségek pontos és szigorú alkotmánya által. A csoportok fegyelme miatt egyéni önálló gondolatok nem kerülhetnek ki a köztudatba. Ma mindennek a megítélésében a közvélemény a döntő, amely ingadozó, könnyen irányítható, mint a tömeg. Az igazságot nem egyéniségeknek a vitája, érvekkel bebizonyított tényei döntenek el, hanem a csoportérdek. Így nincs meggyőződés, mert gondolkodás nélkül nem is lehet. Vissza kell tehát szerezniünk szellemi önállóságunkat, fel kell szabadítanunk magunkat a történelmi középkornál veszélyesebb szellemi középkor uralma alól.

De nemcsak értelmileg, hanem erkölcsileg is össze van zavarva az egyén és az összesség viszonya. Ha nincs saját vélemény, nem létezhetik egyéni ítélet se. Önmagát is letorkolja, nemcsak az idegent. Mig régebben a társadalom az eszmét győzelemre vitte, az egyéniséget támogatta, ma megveti és lealacsonyítja . . .

Ha feltesszük a kérdést, hogy mi is az a közműveltség, nagyon kevesen tudnak erre pontos feleletet adni. Azt mondhatjuk, hogy a közműveltség az egyénnek és az összemberiségnek szellemi és anyagi előhaladása, vagy ami ezzel egyenlő: a létért való küzdelem csökkenése. A létért való küzdelem kétirányú: a természetben a természet ellen, az emberek közt az emberek ellen vivjük meg. A létért való küzdelem csökkentése azáltal érhető el, ha az értelem uralmát úgy a természet, mint az emberi természet felett minél nagyobb mértékben kiterjesztjük.

A közműveltség eszerint kétirányú: a természet feletti és az emberi érzületek feletti uralom. Fontosabb azonban az emberi érzületek feletti uralom. A természeti erők feletti uralomnak műveltségellenesen ható jelenségei is vannak, hisz a mai szomorú közgazdasági viszonyok részben arra vezethetők vissza, hogy az emberi elme, a természeti erőket szolgálatába állította, de az emberi értelem nem akadályozza meg, hogy ezeket az erőket ember ember ellen használja. Pedig a természeti erők segítségével való harc veszélyesebb, mint az ősember harca.

Uralkodjék a szellem az emberi érzelmek felett! Ami abban áll, hogy úgy az egyesek, mint csoportok akarataikat az összesség anyagi és szellemi szolgálatába állítják.

Nem afelett kell vitatkozni, hogy közműveltségre vagy polgárosultságra kell-e törekedni. A kettő tulajdonképpen egyet jelent, csak nyelvhasználati kérdés. Hibás úgy tüntetni fel, hogy az egyik erkölcsi alapon álló, a másik azt nélkülöző műveltséget fejez ki. Erkölcsi alap nélkül nincs műveltség. A különböző műveltségek történetét vizsgálva, megállapíthatjuk, hogy a szellemi és anyagi tényező lépést tartott. Az egyik megszűnése a másik csökkenését vagy megdőlését okozta. A görög műveltségnél előbb a természet-tudományi és politikai haladás az erkölcsnél. A kínai, indiai és zsidó műveltségben az anyagi tudás mindig a szellemi mögött kullogott. A XIX. században nálunk is együttfejlődött a két tényező, de a század közepén megtörtént az, ami korábban soha, hogy az erkölcsi energiák ellanyhultak, míg a szellem anyagi természetű eredményei fényesen továbbfejlődtek. Ezáltal mintegy tudatosá vált, sőt irányadó és felelősséget hordozó vezető emberek hirdethették is, hogy erkölcs nélkül is meg lehet élni. Ennek a következménye az, hogy ahelyett, hogy valóságra vonatkoztatott ész-eszményeket alkottunk volna, a valóságból vettünk eszményeket, mindent csak a benne rejlő nyers erőkre szerint értékeltünk, történelmi erőkre, mint döntőkre hivatkoztunk. Ebből született a szertelen és értelmetlenül felfokozott hazafiasság, a nacionalizmus.

Pedig a XVIII. és XIX. század a nemzeti államot jogaiba helyezte azzal a megokolással, hogy az, mint természetes és egészséges szervezet, leginkább képes a művelt állami eszme megvalósítására. Fichte fejti ki a gondolatot, melynek azonban végkövetkeztetése az, hogy az általános tiszta emberi jó a cél. Azt ajánlja a nemzeti állam polgárainak, hogy tiszta és nagy hazaszeretettel ne nagyságra és hatalomra, hanem az „isteni és örök kiépítésére fektessék a súlyt“. Vagyis ő a nemzeti érzést az ész, erkölcs, tehát a közműveltség gyámsága alá helyezi. A nemzeti eszme fennmaradt és átment a köztudatba és megmaradt akkor is, amikor a gyám elbukott. Ennek a következménye, hogy kölcsönös bizalmatlanságból milliárdokat költenek fegyverkezésre, műveletlen népekkel szövetezik oly nép is, mely sajátos nemzeti műveltségről beszél. S a háboruktól szellemi megújodást várnak. Pedig még anyagi természetű dolgokat is csak gondolkozással és érzelmi alapon lehet megoldani.

Uj emberekre van szükség! Ezeknek legyen szilárd az elhatározásuk, hogy a népek közötti ellentéteket kiküszöbölik s a műveltségi állapotokat visszaállítják. Emberek kellene, kik uralkodnak az események felett. A jövő történészei korunkat az értelmetlenség iskolapéldájaként fogják emlegetni s nem tudják majd mással magyarázni, mint azzal, hogy korunk erkölcsi alapot nélkülöző közműveltséggel akart célhoz jutni. Ez a felfogás azt tartja, hogy minden növekedési folyamat véget ér, a halál természetes valami. Az erkölcsi felfogás nem követi ezt a lelkiismeretlen következtetést. A közműveltség hanyatlását borzalmas betegségnek tartja, mely szenvedést okoz az emberiségnek. Gyógyulni és gyógyítani akar, mert a közműveltség megújításának reménye és hite élete részét képezi.

Akik beletörődnek a műveltség hanyatlásába, azok csak egy bizonyos műveltség hanyatlását, kimulását látják. Történelmi alapon állva azt hiszik, hogy a régi gyökérszálakból kedvező viszonyok között új közműveltség fog kisarjadni. Pedig ma nem úgy van, mint régen. Ma ismerjük az összes népeket s állíthatjuk, hogy nincs egy se, amely ne volna annyira részese a miénknek, hogy azzal együtt éljen vagy haljon. A megújulás hite nélkül nemcsak egy faj, hanem a jelen és jövő emberiség vesz el.

De mire való a hősiességgel való játék, a nagyszerű elvételés? Minthogy az *erkölcsi* a meghatározó erő, a hanyatlás emelkedéssé válik, mihelyt ez a ható erő működésbe jő. Az akadályokat azonban csak a szellem hatalmában való erős hittel lehet legyőzni. A megújuláskorabeli embernek megvolt a hite a haladásban. Vigyük mi is ezt a hitet a köztudatba. Igaz, hogy a hittel szellemi szenvedésünk is kezdetét vesz, mert az újjáépítő munka nehezebb, mint új anyagokból újat alkotni. S történelmi szempontból lehetetlen is. Történelmileg a hanyatlást összeomlás követte. Ha a történelem azt tanítja, hogy ugyanaz a nép sohasem érte meg műveltsége összeomlását és újraébredését, akkor mi azt kell mondjuk, hogy hiszünk valami olyan bekövetkezésében, ami még sohasem létezett. A múlt gyilkoló árnyéka kísért. Öröklött események nem engedik felszínre kerülni a bennünk levő, szóhoz kívánczó igazságokat.

Minthogy mai közműveltségünket sem a görög-római, sem más műveltség felújításaként elfogadni nem lehet, csak az öröklött és szerzett értékek egységes szellemben való felfogása a he-

lyes. Nehéz, hogy nem nyilvánulhat külső történésben, csakis belsően. Baj az is, hogy a gondolkozás és tudás közös munkájára sem lehet számítani. A tudomány teljesen önálló lett és gondolkozás nélküli világnézetet hirdet. Ami azt jelenti, hogy a tudomány szerint csak egyes szemléletek szükségesek. A megismerések összefoglalása és a következtetések levonása, tehát a világnézet kialakítása már nem tudományos feladat. Míg régen minden tudományos ember egyuttal gondolkozó is volt, akinek az általános szellemi életben is meg volt a jelentősége kora nemzedékére, ma a tudós és gondolkozó két osztályt képez. Pedig ahol a testületek erősebben hatnak az egyénre, mint az egyén a testületekre, ott szükségszerűleg szenved a szellemi és erkölcsi érték. Az egyént, a személyiséget kell magasabb rendeltetéséhez juttatni s csak így lehet a bomlási folyamatot megállítani. A jelenlegi természetellenes eszmetérjesztési eszközöket, melyek a hatalomtól és pénztől függenek, a természetesnek kell felváltania, mely embertől emberhez megy s csak a gondolat valóságával és az igazság felfogásával számol. A gondolkozó szellemek a múltban is gyakran érték el sikert a közvélemény, a korszellem ellen. A ma tragédiája az, hogy a csoportérdekek gazdasági viszonyokkal vannak összekötve. Van-e valódibb jobbágság és rabszolgasors, mint a mai emberé? A tengődő ember csak a pénzszerzésre, a megélhetésre gondol. Nem érdekli az általános emberi műveltség kérdése, amely pedig egyedül adhatja meg a haladás hitének a lehetőségét. Ez szüntetheti meg a gazdasági hatást a szellemre, melynek nagy feladata a világnézet megalkotása.

Mi is az a világnézet? A gondolatok összessége, melyet az egyén és társadalom a világ lényege és rendeltetése felől, az ember és az emberiség helyzetéről, célkitűzéseiről táplál. Mit jelent a társadalom, melyben élek, mit jelentek én magam is a világnak? Mit akarunk benne? Mit remélhetünk tőle és mivel tartozunk neki? Az idők szellemét az dönti el, hogy mit felel a társadalmat alkotó sok egyed a lét ezen alapkérdéseire. Feltettük magunknak e kérdéseket, de feleltünk-e azokra? Ma nem szokás gondolkozni, mindenki alkalmazkodik ahhoz, amit csoportja zug. Plato szerint csak gondolkozó legyen az állam vezetője. Nem jogos. A gondolkozó uralma fontosabb, minthogy rendeleteket és törvényeket bocsásson ki. Neki a kor világnézetét kell kialakítania. Kant és Hegel sok millió ember felett uralkodott, olyanok felett is, akik

még nevüket sem hallották, nem hogy olvastak volna valamit tőlük. A gondolkozók az alkotók. A római birodalom megdőlt, hiába voltak kiváló császárai, hadvezérei. Az egykedvű közömbösség bölcselete megdőntötte. A mindenben való megnyugvás nem vezethet haladásra. A XVIII. században kezdődő felvilágosodás és célszerűségi gondolkodás világnézete, mely a világtörténelemben még soha elő nem fordult nagy lendületet okozott, ellanyhult s mi már nemcsak folytatni nem tudtuk, de még az örökséget sem tudtuk megtartani. Ezért nem az uralkodók és államférfiak hibázathatók, hanem a világnézet tisztaságának a hiánya. A mátkalandorok bolyongása és kapkodása jellemzi.

Milyen feltételeknek feleljen meg a műveltségi világnézet-névre igényt tartó világnézet? Legyen gondolkozó, mert csak akkor ébresztheti fel az emberek összes szellemi képességeit. Pedig korunk utálatot érez a gondolkozó világnézet ellen, mivel az a valósági ok felismeréséhez vezet. Regényes érzések és szólamok tartanak ma béklyókban.

A gondolat folytatja le a titkos párbeszédet a megismeréssel és az akarattal, mely szellemi lényegünket meghatározza. Ha ismét az ész világosságát merjük keresni, akkor nem leszünk lelkesedni nem tudó nemzedék, hanem a nagyszerű eszmények magas szenvedélye fog el, melyhez képest a mai lelkesedések, melyeket csak összezavart érzelmek idéznek elő, álomból való felrianásokká válnak. Visszatérve az észszerűség elvéhez, gondolatokból vezessük le a lét és nemlét végső jelentéseit. Ne féljünk attól, hogy titokzatos a tudomány, mely az embert odavezeti, hogy saját létét a nagy mindenségben megtalálja. Ne álljon meg az ész a titokzatosság kezdeténél. Az ókori és XVIII. századbeli felvilágosodási mozgalmak rámutattak arra, a kezdetleges műveltségi fokon álló népek és gyermekek megfigyelése igazolja, hogy ma is megvan az emberben a gondolkozási képesség, a gondolkozáson alapuló világnézet kialakulására való természetes törekvés, csak a fejlődés folyamán tompul el, mert korunk legnagyobb vétke, hogy nem gondoza és nem irányítja, sőt eltompítja.

Szükségszerű, hogy a kialakuló világnézet bizakodó és erkölcsös legyen. Bizakodó pedig akkor, ha a létet többre becsüli, mint a megsemmisülést és elismeri az élet értékét. Ez a felfogás életre hívja és ébrentartja az ösztönt, mely a létet minél magasabb fokra akarja emelni. Javitja az egyesek életviszonyát. A tár-

sadalom, a népek és összemberiség javára irányított tevékenységével igyekszik megvalósítani a külső és belső műveltség feltételeit. Erkölc az ember személyiségének belső tökéletesedésére irányuló törekvése. Mást jelent az a brahminok és Schoppenhauer lemondó világnézeti felfogása szerint, amikor az erkölcsnek semmi köze a világhoz, csak az egyén tökéletesedése a fontos és éppen a világ szellemének a hatásától és a világtól való felszabadulásban nyilvánul. Az erkölcs a bizakodó világnézeti felfogás értelmében világ-, valóság- és élet-igénylővé lesz. A belső tökéletesedés célja az egyéniségek hatása az összemberiségre és a világra. Érti a részét az általános haladó eszményben. A bizakodó világnézet és erkölcs együttes hatása eredményezi a közműveltséget.

A multban, mi nyugati népek, nem tudtuk ezt megalkotni. Zsoldosok voltunk, bolyongtunk a világnézet-nélküliség által előidézett sötétségben. Válogatás nélkül szegődtünk és szegődünk közönségesnek és nemesnek a szolgálatába. A távol keleti gondolkozás messze előttünk van, mert az keresi az élet értelmét s a feleleteket a kérdésre, melyeket mi kerülünk. Tanácstalanul állunk az indiai gondolkozásmódból felénk áramló gondolatok emelkedettsége előtt. De nem elégít ki bennünket a tettnélküliség, a nyugalom eszméje és hibáztatjuk azt, mert ösztönösen bennünk él, hogy nemcsak a személyiség tökéletesítése, hanem az általános, szellemi és anyagi irányu haladási akarat is jogszerű. Ez javunkra és mentségünkre szolgál, bár nem tudjuk magunkat ezen idegenszerűség előtt teljesen igazolni, mert mi keressük a világnézetet, ami nekik megvan s melynek a helyét nálunk érzések, ösztönök töltik be. A világ- és élettágadó világnézettel szemben nem tudunk bizakodót szembeállítani.

Kezdődjék meg a nyugati szellem újraébredése azzal, hogy tudásaink és közönségünk felfogja a világnézet-nélküliség szörnyűségét. Ne érijük be pótszereivel. Térjünk vissza önmagunkhoz. Gondolkozzunk az élet értelméről s aszerint rendezkedjünk be. Minden más ut hibás és veszélyes.

Sokan a mai viszonyok között gunyolódásnak vehetik, ha a gondolkozást kívánjuk olyan messzefekvő dolgokról, mint amilyen az élet célja is. A mai viszonyok között, amikor a népek olyan sokfelé szét vannak szórva, amikor a népszenvédélyek és örültségek olyan nagy erőre jutottak, amikor munkanélküliség, szegénység és éhség uralkodik ott, ahol a hatalom a legszegényteljesebben

és egészen értelmetlenül jár el azokkal szemben, akik nem tartoznak közösségébe, amikor az emberiség lesiklott a pályáról, — de állítjuk, hogy csak az emberek elmélkedése hozhat létre oly erőket, melyek a zavarnak és nyomornak véget vehetnek. Csak a gondolkodás ereje segíthet, minden egyéb hiu kísérlet. Sikerülhet-e nekünk az, ami másfél emberöltőnek nem sikerült? Ha csak a világnézetnélküliség és a tekintély által reánk parancsolt gondolkodásnélküli világnézetből szabadulunk ki, már az is féleredmény. Az igazságban való hit és a nyílt hozzátartozásnak beismerése pedig az értékes szellemi élet kezdete. S mily nagy értéke van az élet céljaira és értékére való ráébredésnek!

Mily haladás volna, ha mindenki naponként csak pár percig figyelve a csillagos eget, a természet változásait, a végtelen törvényszerűségeire gondolna vagy ha a temetés az élet és halál, a lét és nemlét gondolatait juttatná eszükbe! Akik az ilyen gondolatokat megismernék, azok felett semmi hatalma nem volna a szenvedélyeknek, balgaságoknak. A régi rabbik példája szerint kívánjuk ezt, akik azt tanították, hogy az Isten országa elkövetkeznék, ha egy szombatot az egész Izrael megünnepelne.

De nem veszélyes-e ma az élet céljának és értékének gondolatát az emberek közé bedobni? Vagy mondjuk azt, hogy az életnek semmi értéke és célja nincs? Igaz, ha a gondolkodás megindul, az is megtörténhetik, hogy a megismeréshez jut. De még az ily kijózanodás is jobb a gondolatnélküliségnél. Az is könnyebbedés. Semmi ok tehát a lemondásra! Az utak ismeretlenek, de az irány adva van. Gondolkodás alapján felépített bizakodó, erkölcsi alapon álló világnézet!

Dr. Kerekes István.

Emerson, a szónok.

Az amerikai unitárius világ 1938 június 15-ik napján százéves emlékünnepet rendezett. Az ünnep elüt minden más jubileumtól, mert egy szónoki beszédet, egy prédikációt, amely száz éve hangzott el Cambridgeben, újból megszólaltat és a szépet és jót szerető miveltek emberek kezébe adja. Az evangélium hegyi beszéde ezer esztendőnk alatt szólott a hívő világnak és tőn csodás hatást a jámbor szivekre. Ebben az amerikai beszédben Emerson a tanult és miveltek mai emberek szemé elébe tárja mindazt, amit e világ mutat Isten csodálatos természete ezerféle változatu jeleiben és szépségeiben.

A beszéd 1838 június havában Cambridge teológiai iskolájában a végzett hét ifju papjelölthöz volt intézve, mintegy ötven hallgató előtt. Amerikában a záróünnepék mindig figyelmet keltenek, de az unitárius papi-iskola (Divinity school) halltermében végzetteken és a tanulókon (összesen 14) kívül jelen voltak sokan, akik az akkori forradalmi irányu mozgalmak iránt érdeklődtek. Jelen volt Parker, a már híres szónok. Kísérjük néhány percig figyelemmel a beszédet.

Ezen a gyönyörűen tündöklő napon szívni keblünkbe az élet lehelletét — így kezdi — milyen pazar élvezet! A fű nő, a bimbó fakad. A réten a nap a virágok színét megaranyozza. A levegő zeng a madarak dalától, telítve van a fenyő illatával. Gileád balzsam-illatát árasztja a széna.

Az éjszaka elmélázó néma hangulata a szívet most nem búsítja. Az égiek halvány fényétől átszűrt légkört, mintha szellem-szikrák töltenék meg! Az ember kisgyermek ámulatával szemléli a mérhetetlen nagyságu világot, mintha játékszer volna számára. Az éjszaka hús lehellete harmatban fürösztí a virágot s nyomában ébredez, vörös sugarait lassan kibontva — a hajnal. Soha szerencsésebben nem tárta ki kebelét a természet titkos világa!

Az aranykalász tengere, a nektárt készítő hegyek tárva, nyitva

minden teremtmény előtt és a fölöttük lengő nemes hangulat, bár nincsen szava, mégis árasztja szét elbűvölő csendes zenéjét. Az ember kénytelen hódolni a világ tökéletes egysége előtt, mely egész lényünket fogva tartja.

Mily tágas, mily gazdag, hogy vonzza az embernek minden érző szervét! Lám a kövér talaj, humus, a hajókat ringató tenger, a gazdag ércet és annyi értékes követ tartó hegyek, az élőlénytől hemzsegető erdők, a mérhetlenül gazdag fizikai tömeg, a fényt, villanyt, meleget és vonzást rejtő, élettelennek látszó elemek, valóban : ember jöjj, élvezz, öleld magadhoz és alkoss belőle ujjat. Légy felfedező, légy csillagász, építs várost, nevelj hő-söket.

Majdnem az irás szavaival szól : ime, mindezt neked adtam „gyümölcsözz, sokasodj és töltsd be a földet.“ De a mi szó-nunk itt nem áll meg, mert tudja, hogy mindez az emberi lélek látása. Ő, az ember felfogja az óriás hatást és elemeire fel-boncolja, belátása szerint rendezi és minél tovább foglalkozik vele, annál jobban megismeri és bámulja, s minden új siker tovább, meg tovább izgatja, úzi, hajtja.

Az így kinyíló lélek magának törvényt alkot ebben a meg-látott új világban és megismeri az *igazságot*, melyről visszatérés nincs, sőt gyönyörködik szépségeiben ; majd fölismeri, hogy amit cselekszik, az maga az *erény*. Mint szerelmesét öleli magához és szól : Erény én tied vagyok, ments meg, mert örvényt látok, légy és maradj velem. A megkezdett harc sikerre vezet és az idejutott ember már Isten közelében érezi magát és lelke boldog, mert tudja, hogy Isten tetszését megnyerte.

Az erény érzése már az isteni törvény körében mozog. Itt már rájő az ember, hogy olyan eszmekörbe emelkedett, amelyben találkozik azokkal az erőkkel, amelyeket az emberi élet szeretet-nek, félelemnek, igazságnak, étvágnak, Isten és ember közötti vi-szonynak nevez. Ezeknek írott törvényük nincsen, mégis mindenki leolvassa embertársa arcáról, beszédéből, hangjából.

Ezek azért fölötte fontosak, mert elvezetnek a *vallás* lénye-géhez. Találkozunk az erkölcsi érzés intuiciójával, sugallatával, amely bepillantást enged a lélek törvényei tökéletességébe. Az ember lelkében van az igazságos bíró, amely azonnal ítél és ju-talmaz. Aki jót és szépet cselekszik, már azáltal nemesebb lesz, aki az ellenkezőt teszi, már annál fogva lealacsonyodik. Akinek a

szive jó, ő már ennél fogva isten-ember, aki magáénak érezi Isten biztonságát, Isten fenségét. Aki magát megalázza, felmagasztaltatik. A rossz fa jó gyümölcsöt nem terem. A jó a jó társaságát, a gonosz a rosszak társaságát keresi.

Ezek a nagy igazságok vezetik rá az embert a legtisztább *hitre*, arra, hogy a világ nem több hatalom teremtménye, hanem *egy akaraté*, egy léleké, és ez a lélek működik mindentűt és mindenben. Ez tényleg és általánosan létező, a rossz csak viszonylag. A rossz (bűn) maga a halál, a nem létezés (negativum). A vallásos érzés isteni és istenítő. Ez a boldogság. Ez alapja a társaséletnek. A babona, az érzékiség bizonyos felsőbb elemet mindig tartalmaznak. Mindenik keleti nép vallásában (egyiptomi, perzsa, ind, kínai) benne van ez az érzés. Ez a léleksugalom (intuicio) szüleménye. Ez benne van az istentiszteletben, e körül folyt az egyházak harca s mégis sok olyan elem van benne, amelyet tévesnek minősülünk. Ti, ifju barátaim, arra vagytok elhiva, hogy a benne levő igazságot hirdessétek. Ti tudjátok, hogy a kultuszban, az istentiszteletben mennyi értékes történelmi elem van. Tudjátok, hogy az emberiség hatalmas nagy seregének a szivét ez vigasztalta, de mégis fel kell tárnom előttetek pár tévedését.

Először is: Jézus Krisztus az igaz próféták társaságához tartozott. Ő bele látott a lélek titkaiba. Ennek az összhangja elragadta, gyönyörködött szépségében, ő abban élt, azzal együtt élt. Ő volt az a látó, aki egyedül felismerte az ember nagyságát. Ő látta, hogy Isten testet ölt az emberben, ő kimondotta, hogy ennél az egységnél fogva az ember így szólhatott: „én isteni vagyok“, „aki engemet lát, Istent látja“. Ide emelkedik az Istentől megdicsőült lélek.

De látjuk, hogy eltorzult ez a magasztos eszme az egyház kezében. Ahelyett, hogy a költő szárnyán felemelkedtek volna, lehozták Istent az égből és azt mondták, jaj neked, ha azt mered állítani, hogy ő ember volt. Ő csodákról beszélt, mert látta, hogy az ember maga csoda, élete csoda és minden, amit tesz csoda, de az, amit az egyház tanít, hamis. Ezért mondom (Emerson), hogy ő egyedül fogta fel az ember igazi értékét. Valamit az idő rendjén ráaggattak, mind arra irányult, hogy megölje az ember őszinte rokonszenvét és ragaszkodását. Felruházva égi hatalommal, hasonlóvá tették a keleti népek félistenéhez.

Ennek a megfoghatatlannak a keresztény kénytelen alá ren-

delni magát, ahelyett, hogy gyönyörködne abban a felséges törvényben, amely lelkéből táplálkozik és gyönyörködik a világ szépségében. Ez az, ami Istenhez vezet és meggyőz arról, hogy nem az enyém, hanem Istené, s mint ilyen, erőt ad, hogy a rossznak ellenálljak, a jóban gyönyörködjek és felismerjem az én lelkem orvosát Jézus Krisztusban és rájőjjek, hogy én elég erős vagyok, hogy tehessek magam valami jót és szépet, mert az én erőm Istentől táplálkozik.

Vétenek Isten ellen és bántják Jézus szellemét azok, akik az ember lelkét lealázzák és csak rosszat, bűnt látnak benne és fededik az öröm és boldogság evangéliumát, ami Jézus evangéliumából fakad.

Közeleg az idő, midőn a lélekben levő isteni ajándék, ahelyett, hogy tulterjengő, kizárólagos szentség lenne, lenni fog az az édes, természetes jószág, amely az enyém, a tied leszen és hatni fog az enyémmre, az enyém a tiedre s így haladva kölcsönösen nevelik egymást.

A prédikátor változtassa meg köznapi hangját, amely leszujtja a lelkeket, ahelyett, hogy az evangélium örömmzeneje lenne számukra. Én — mondja Emerson — én keresem és látom az embert kartársaim között: egyik kitűnő szónok, másik igazságos bíró, másik jó barát. Hallom a költő dalát, élvezem a zene melódiáját. Mindenütt megtalálom a szépet, amelyben szívem örömet leli.

Másik hibája a mai prédikálásnak, hogy az erkölcsi törvényt, a legfőbb törvényt, amely a lelket megnöveli, magát Istent megmutatja, a mai társadalmi felfogásban nem építi föl. Beszélnek kijelentésről, de már elavultnak látják s mintha Isten már nem élő, hanem halott volna.

Csak az igazi látnok szólhat lélekből a lelkekhez. Csak a lélek ad neki erőt, az mondja meg, mit kell szólnia. Csak akire rászáll a lélek! Csak ő lesz bátor, kegyes, csak ő tud szeretni, ő tanítani. Akinél hiányzik ez a lélek, az hallgasson.

Enélkül a lélek nélkül az ifju pap nem tudja megmenteni a sülyedő papi tekintélyt és nem tudja kielégíteni az elernyed, éhező és szomjazó lelkeket. A prédikátor az erkölcsi érzés kifejezője és ő mutatja meg mit kíván az élet. Ő tudja és vajjon ma hányan tudják azt mondani: ember, te halhatatlan lélek vagy. Hányan ölelik lelkökbe az ég, föld szépségeit, hányan meritenek lelket Isten

lelkéből?! Most a papok szombatja nem érezi a természet gyönyöreit, innen van az, hogy a hallgató alig várja a beszéd végét. Mikor a szószékre csak a formulák szolgája lép, az imádkozó meg van csalva és vigasztalan! A jó pap lelkét és életét tárja népe elébe. Ő megmutatja, hogy az erkölcsi érzésből jövő szó hatása alatt elenyészik a lehangoltság és a rossz kedv. Jaj annak, aki a szószékről nem osztja az élet kenyerét. Bármely szép célra akarja megnyitni a füleket, ne csodálkozzék, ha zárva maradnak.

A mi országunk prédikátorait a hagyományok tartják lefogva. Kényelmesebb ismételni a régiek beszédét, mintsem újat hozni elé saját lelkéből. Így nem tisztul meg az erkölcsi érzés, így nem találkozunk új lelkesítő gondolatokkal. A mai ember nem bizik magában, nem bizik Istenben. A szószék régi, vonzó ereje eltűnt. Ugy tetszik, hogy a templomokat ma-holnap más közcélra kell fölhasználni!

Emerson a hét új ifjuba helyezi bizodalját, mert jaj lenne az emberiségnek, ha Isten tisztelése megszűnne a földön. A templomba új lelket kell bevinni. Valahol megjelenik az új ember, ott forradalom, ott szabadságharc kezdődik. Az ember csodákat mivelhet. Az ember nem a múlt, hanem a jövő istenére, az élő Istenre támaszkodik.

Ti ifju emberek közeledjete Istenhez közbenjáró nélkül. Vezessétek hozzá az embereket. Se divat, se szokás, se tekintély, se pénz, semmi se térítsen el az egyenes utról. Éljetek lelketek szerint. Legyetek barátja minden hiveteknek, győzzétek meg, hogy ti Isten nevében jártok, Isten lelke lakozik bennetek és az vezérel titeket.

Két kitűnő alkalom kínálkozik számotokra: első az Úrnapja, az egész világ örvendezésének napja és második a beszéd, a szó-lás felséges alkalmja. A szószék, a gyűlésterem, a családi ünnepek, minden óra tárva, nyitva előttetek, hogy szóljátok az igazságot, amit lelketek ad néktek szólnotok. Keressétek föl a régi látnokokat, prófétákat, de mindig szóljatok saját lelketek sugallata szerint jó hirt, örömhirt és derítsétek vidámságra a csüggedő sziveket.

Én hiszem — szól elragadtatással Emerson, — hogy ti átfogjátok varázsolni a világot az emberi lélek tiszta tükrévé, az emberek meg fogják látni, hogy ugyanaz a törvény uralkodik a tiszta szivekben, mint amely a természetben fenntartja a nehézkedés (gravitáció) törvényét; amely megmutatja mi a helyes s mi a

helytelen, mit kell tennünk és mit kell elkertülnünk, a mi szép, a mi kedves, a mi szerez örömet és boldogságot.

Egy gazdag nagy mezőről néhány csokor virág. A szépjét kerestük. Gyönyörködtünk benne. Hisszük, hogy az olvasó is elmélázik fölötte és átszáll gondolatban oda, hol az unitárius lélek száz év előtt ilyen szép gondolatok, gyönyörű virágaival sietett megnyerni az ifju papokat arra, hogy a régi, avult formák, rideg dogmák helyett a szépet és jót kereső lélek megismerésére és megnyerésére.

Nem mondhattuk el a *Keresztény Magvető* olvasójának Emerson költő-papnak minden szavát, de gondolatait s azoknak szép formáit igyekeztünk felfogni és a magyar lélek szárnyára tenni, hadd szállítsa tovább és termékenyítse meg a papi, a gondolkozó és hívő lelkeket. Hadd szálljon tovább a megtisztult száz esztendő unitárius ige az új idők hívő és gondolkozó lelkében. Emerson 1803-ban született Bostonban. Apja pap volt. Előtte három évvel született Brassai, két évvel később Martineau, ismét két év múlva Longfellow a költő. És 1910-ben Parker. Milyen termékeny unitárius tiz esztendő. Midőn Emerson egyszer a Channing templomában prédikált, valaki azt jegyezte meg: „ebből a fiatal emberből egy második Channing lesz“. New-Bedfordban így emlékeztek rá: egyszer megjelent szószerűnkön a legkegyesebb halandó, kinek arca csupa jóságot sugárzott, aki olyan volt, mint egy angyal, midőn elzengte az első éneket és elrebegette imáját.

És mégis, Emerson, papsága negyedik évében, lemondott állásáról, mert nem egyezett meg lelkével, hogy az urvacsoza formuláját; ez az én testem stb. minden alkalommal ismétlje. Megmagyarázta hiveinek, hogy ezek a szavak nem férnek össze Jézus szándékával, sem tanításával. A keleti népek izlésének megfelelően, de a mai emberéhez nem talál. Aki ilyenekhez ragaszkodik, összetéveszti a formát a lényeggel.

Emerson az irodalomhoz szegődött egész életére. Sokat nem írt, de amit írt, az kifejezéseiben szép, tiszta és költői volt. Ő azután is hűséges unitárius maradt. Disze és büszkesége a templomnak, hová hűségesen eljárt 81 éves koráig. Élete végéig.

A fennebb bemutatott beszédet az intézet felhívására tartotta, de amit beleillesztett, az már évek alatt élt lelkében. Csak alkalomra várt, hogy kitarja, úgy, amint a lélek adta neki irni és szólni. Égi sugalom indította meg a szépen zengő szavakat, amint égből száll alá minden jó adomány és tökéletes ajándék.

Szerencsés volt a szónok, mert a hét ifju mindenike Istentől ihletett volt, akik később a hitélet terén szép és nagy dolgokat műveltek. Közülök egyik, Dall az indiai nagy misszionárius, meglátogatta Erdélyt és kellemes emlékeket hagyott maga után.

Író- és költőtársai erősen el voltak ragadtatva e beszédétől, ha csak olvasták is. Egyik méltatója szerint, a beszéd elhangzása óta elmúlt hatvanöt nyár, annyi szép virágot terített szét a föld színén, de azt hiszem, ennél szebbet egyet sem, és ennek búbája ma is meg van.

Gavnett Vilmos a költő, kinek bájos könyve: *Édes otthon*, nálunk is ismeretes, prófétának mondotta, Alcott „az értelem papjának“. Az angol Matthew Arnold szerint: barátja és segítője azoknak, akik lélekben akarnak élni.

Parker Tivadar, aki a beszédet hallgatta, föllekesevve írja: Emerson ezzel felülmulta önmagát és mindenkit; oly szép, oly igaz, oly rettentően megrázó volt az a kép, amelyet az egyház hibáiról mondott.¹ A lelkem fel van izgulva s még e héten megírom régóta tervezett beszédeimet az egyház állapotáról, ami teendőinkről. Mert mi hiányzik a mi beszédeinkből, — folytatja Parker — a vallás valósága. A bibliai idézetek, mintha tagadnák Isten mindenüttvalóságát. Igen sok benne a formalitás.

*

Befejezésül még annyit: Emerson a korában divatos transcendentálizmus híve volt. Beszédéből az sugárzik ki, hogy Istent mindenütt ott látja, mindent ráirányít és tőle származtat, de anélkül, hogy őt panteistának szabadna mondani.

A mai amerikai unitáriusok beleélték magukat abba a magasztos lelkiségbe, amely Emerson szavaiból szétárad. A száz esztendő beszédét újra kiadták, magyarázatokkal ellátták. Ugy ünnepelték, mint jelenlevőt. Évi (1938) közgyűlésükön a legjellegesebb szónokok foglalkoztak vele. A beszédet Dr. Wilbur szerkesztésében kiadták és ingyen osztották szét. Az elmúlt száz esztendőn át száll a hívő és gondolkozó lélek és így szól: hála a kedves utódoknak, hogy a mai világban bizonytalanul hanykódó lelkünket megfűrészhessük az ő örökéletű lelke meleg fény-sugaraiban!²

Dr. Boros György.

¹ Közleményünkben ezeket a részeket jórészt mellőztük. Péterfi Dénes a Keresztény Magvető XV. köt. 301. lapján bővebben közöl.

² Emersont halála után 1889-ben Péterfi Dénes méltatta a Keresztény Magvetőben.

A vallás lényege.

Egyházi beszéd.¹

„És szólt az Ur: E nép szájával közelget hozzám és csak ajkaival tisztel engem, szive pedig távol van tőlem, úgy hogy irántam való félelmök betanított emberi parancsolat lőn.“

Ezsaiás 29 r. 13 v.

Kedves atyámfiai! Legelső szavaimmal szives türelmeteket kérem. Jól tudom, hogy beszédem gyarló és nyelvem nehéz próbának van kitéve; éppen ezért kénytelen vagyok hozzátok intézett beszédemet olvasni. Az esetleges hibák és hiányok magyarázata abban van, hogy a ti szép nyelveteket még eddig csak kis mértékben tudtam elsajátítani. Mégis büszke vagyok arra, hogy ebben a nyelvben eddig is bizonyos haladást tettem, s örömmel tölt el az a tudat, hogy tolmács nélkül beszélhetek hozzátok.

Kedves kötelességet teljesítek, midőn beszédem elején az angol unitárius és szabad keresztény egyházak egyesülete elnökének, Dr. Rattray lelkész urnak meleg szívből jövő üdvözetét tolmácsolom. Dr. Rattray szülővárosom gyülekezetének lelkésze, aki elnöki minőségében megkért, hogy az ő nevében a jóakarát és barátság szellemében üdvözljem mindazon unitárius gyülekezetek vezetőségét és minden egyes tagját, ahol alkalmam lesz megfordulni és istentiszteletet tartani.

Én a magam részéről végtelen boldog vagyok, hogy eljöhelttem hozzátok. Nagy öröömre szolgál, hogy az erdélyi unitáriusokat, akikről otthon annyit hallottam és olvastam, személyesen üdvözölhetem. Nagyszerű és megindító tapasztalat számomra, hogy egy szabadelvű vallásos csoporttal, mely hasonló ahhoz, amelynek én otthon egyik lelkésze vagyok, közelebbi érintkezésbe léphetek a helyszínén. Mind nagyobb és nagyobb benyomást tesz

¹ Ezt a beszédet Twinn Kenneth liverpooli angol lelkész 1938 jul. 3-án magyar nyelven olvasta el a kolozsvári unitárius templomban. Mint érdekes történelmi emléket közöljük, de tartalmánál fogva is figyelemre méltó. Szerk.

reám az a kitartó bátorság, lelkesedés és odaadás, amelyet minden nehézség és megpróbáltatás mellett is ezen egyház tagjai évszázadok óta tanusítanak. Nagyszerű dolog volna, ha angol hit-testvéreim közül minél többnek alkalma nyílna a ti szép munkátokat szemlélni, mert biztos vagyok benne, hogy az az ő számukra buzdításul, ihletésül szolgálna.

„A vallás nem hallomás, feltevés vagy vélekedés; nem is megszokott igénylés és fogadalom, nem valamely különleges ábrándnak az imádata, melynek jellemző tulajdonságai a tultengő áhitat, testi megszorítások, szenvedélyes rendellenességek, vagy ellenszenv mások ártatlan szokásai iránt. A vallás alkotó elemei a mély alázatosság és az egytetemes szeretet“. Ezeket a szavakat egy XVII. századbeli angol vallásos író, Wichcote tollából idézem. Ezek a szavak figyelmeztetések számunkra, hogy a vallás külső jeleit annak benső valóságával összetévesztenünk nem szabad.

Vannak emberek, lépten-nyomon lehet találkozni velük, akik vallásosnak tartják és mutatják magukat a külvilág előtt, szorgalmasan látogatják a templomot és kérkedő módon részt vesznek az egyház minden tevékenységében, szorosan ragaszkodnak a törvény betűjéhez és mégis a templomból való eltávozás után tudatosan és gunyos mosollyal megcsalják embertársaikat.

Vannak olyan emberek is, akik a kegyességben önmagukat csalják meg azáltal, hogy lelkiismeretesen betartják a vallás összes külső formáit, de hiányzik belőlük az igazi alázatos, őszinte lélek. Jézus korában a farizeusok voltak ilyenek. Ma már tudjuk, hogy a farizeusok legtöbbször őszinte ember volt, mégis Jézus támadását magukra vonták, mert nem értették meg a vallásnak igazi lényegét.

Mindez távolról sem jelenti azt, hogyha mi igazában vallásosak vagyunk, megszüntünk gyakorolni a vallás külső formáit, mint például a templomlátogatást. A külső formák közül sokat vetünk el, mint szükségtelen dolgokat, de azoknak bizonyos száma megmarad. Ezek pedig új tartalommal, új jelentéssel telnek meg.

A vallás nem olyan dolog, amit meg lehet beszélni reggelizés közben, mint ahogy a napi híreket megbeszélni szoktuk. Az ember a vallással kapcsolatban nem mondhatja: „ma reggel ezt vagy azt hallottam“. Igenis, mi beszélhetünk a vallásról, de ez a beszélgetés szívünk mélyéről kell, hogy jöjjön. A vallásról beszélve inkább ezt mondjuk: „meg vagyok győződve“ stb. — és amiről meg

vagyok győződve, amögött összegyűjtött tapasztalataink és élményeink egész súlyának kell lennie. A vallás tehát nem fellelés csupán a vitatkozás kedvéért. A vallás valami, amire egész életünket tesszük fel, ezt pedig nem teheljük meg csupán okoskodás céljából. Sokan azért járnak templomba, mert véletlenül éppen egy unitárius családban, vagy katolikus faluban születtek. A rendszeres templomlátogatás azonban, mindamelllett, hogy sok mindenféle okból hasznos és értékes lehet, magában véve mégsem vallás.

Ézsaiás próféta szerint az Isten panasza az ilyen emberekre talál: „Írántam való félelmök (vagyis imádkozásuk) betanított emberi parancsolat lőn“.

A vallás nem olyan dolog, amit változtatni lehetne, mint ahogy egy rend ruhát megcserélünk a változó divat szerint. Igaz ugyan, hogy a ti Dávid Ferencetek szellemi ruházatát többször megváltoztatta, de ő ezt nem azért tette, hogy a divat követelményeinek hódoljon, hanem azért, mert szelleme kinőtt a római katólicizmusból és a kálvinizmusból.

Vannak egyházak, melyek nagy figyelmet fordítanak az érzelmi alapon álló szertartásokra, mint a térdhajtás, öltözetek cserélése stb. Több egyház a hitvallások gyakori szertartásos elszavalására helyez súlyt. Vannak egyének, különösen teológusok, még pedig nagy számmal, akik tulságos mértékben elragadtatják magukat, elveszítik türelmüket és személyes támadásokat intéznek a más véleményűek ellen, amikor a vallásos hit formáit vagy tartalmát vitatják. A régi időkben egészen szokásos volt, hogy férfiak ostorozás és öncsonkítás által, önkínzást gyakoroljanak testükön, hogy bizonyítsák ezáltal önmaguk és mások előtt, hogy milyen komoly az ő vallásosságuk. Közülök több, mint például Szent Simon, éveken át egy oszlopnak a tetején egy lábon állott. Manapság hasonló esetek ritkán fordulnak elő, de ma is sokan vannak, akik a bőjti időszakban az önmegtartóztatást rendszeresen és odaadóan tartják. Mások, akiket Angliában puritánoknak neveznek, nem dohányoznak, nem isznak szeszes italokat és nem járnak moziba, mert úgy tanulták, hogy azok az ördög dolgai. A XVII. századbeli író azonban figyelmeztet minket, hogy „a vallás nem valamely különleges ábrándnak az imádata, és ellenszenv mások ártatlan szokásai iránt.“ Mindezeket a dolgokat gyakorolhatjuk, vagy tartózkodhatunk azoknak gyakorlásától különböző okokból, de nem önmagukért, nem azért, mert azok lényegesen vallásosak. A tiszta vallás igazi mértéke a mély alázat és az egyetemes szeretet.

Az az ember, aki ennek az alázatnak birtokában van, részeseül a vallás természetéből. Ez a bizonyosság úgy a vallásos, mint az anyagimádó embernek jellemvonása. Igen természetes, hogy mindannyiunknak mély meggyőződéssel kell rendelkezünk, de ugyanakkor nyitva kell tartanunk szívünket, „a láthatatlan Gondviselés szabad szellőinek“, ahogyan azt egyik imájában a nagy angol unitárius, Martineau Jakab kifejezi. Ez az alázatosság az Isten dicsőségének felismeréséből származik s abból a tudatból, hogy mi csak nagyon hiányosan tudjuk megérteni az ő dicsőségét. Angol költőnk, Tennyson, így szól: „A mi kicsiny rendszereinknek megvan a maguk napja, de az csupán törékeny fény sugarára önmagadnak és Te Uram több vagy azoknál“. Ez a gondolkozás egy olyan embernek a felfogása, amilyen Newton, a nagy tudós is volt. Newton magát a tengerparton álló kis gyermekkel hasonlította össze, aki homokszemeket és kagylókat gyűjt össze kezeiben; olyan végtelen kicsinek tartotta magát a körülötte kiterjedő mindenséggel szemben, mely őt körülvette. Ha ezzel a szerénységgel rendelkezünk mi is, ismeretünk nem csupán önmagunk, egy osztály vagy egy nemzet szolgálatára, hanem az Isten céljának szolgálatára vezetne minket. Akkor nem mérges gázokat állítanánk elő, hanem módokat találnánk a betegségek gyógyítására, akkor nem gyártanánk bombákat, hogy romboljunk, hanem téglákat gyurnánk, hogy építsünk.

A mi Isten előtti alázatosságunk arra is szólít, hogy legyen meg bennünk ez az alázatosság az *ember szelleme* iránt is. Ennek megvalósítása azonban igen gyakran nagyon nehéz. Nagyon nehéz, mert jelenti minden embertársunkkal szemben a szeretetet, a tisztelet, a baráti érzés gyakorlását, melyről a mi XVII. századbeli írónk beszél. Gondoljatok csak ennek az alázatosságnak a gyakorlati életben, a kereskedelemben, a piactereken, vagy a mezeti munkában való alkalmazására. Ez az alázatosság nem jelent ostoba meghunyászkodást vagy gyávaságot, hanem jelenti a gyanúsításnak, a rágalmazásnak, a gyűlöletnek és a bosszúnak a szívdől való kiirtását. Ha mi érezzük ezeket a dolgokat a szívünk mélyén és nem akadályozzuk meg azoknak terjedését önmagunkban, akkor talán mondhatjuk, hogy emberi módon járunk el, de nem hihetjük, hogy vallásosak vagyunk. Főképpen pedig nem állíthatjuk azt, hogy keresztények vagyunk. Mert a keresztény szó Jézus mély vallásos belátásának az elismerését fejezi ki. Jézus nagyon

világosan beszélt ebben a tekintetben : „Szeressétek ellenségeiteket ... mert ha csak azokat szeretitek, akik titeket szeretnek, mivel cselekedtek többet, mint mások?“ És ez nem egy elszigetelten egyedülálló szöveg, hanem megvilágítja és kifejezésre juttatja Jézus egész tanításának szellemét és gondolatvilágát. Legyünk őszinték, nyitlak önmagunkkal szemben. Ha igazán vallásosoknak tartjuk magunkat, legyünk hűségesek a hithez. És hitünk minden megpróbáltatása között is kérjük bizalommal Isten erejét és segítségét. Az ilyen hit, mely a mi hitünk is, a szeretetnek a gyűlölet feletti fennsőbb-ségében áll. Kevés mélyebben gondolkozó és mélyebben érző élő ember van ma, mint Schweitzer Albert. Az ő szavai meg tudják-e vajjon újítani a mi hitünket? Schweitzer ezeket mondja : „A mai időben, amikor a hazugság ruhába öltöztetett erőszak olyan félelmetesen ül az élet trónján, mint ezelőtt soha, mégis erős a meggyőződése, hogy az igazság, szeretet, békére való hajlandóság, szelidség és jóság hatalmasabb minden más hatalomnál. Ezek az erők fogják irányítani a világot, ha a szeretet, igazság, békére való hajlandóság és szelidség gondolatait elég sokan, elég tisztán, elég erősen és elég kitarlóan gondolják és élik meg“.

Választanunk kell: tudunk-e helyállani és áldozatot hozni hittünkért, vagy könnyelműen feláldozzuk azt a nehézség óráiban? Mi mindnyájan, úgy ti mint én, egy vallásos csoportba tartozunk, melynek tagjai minden időben készek voltak bizonyosságot tenni hitükről. Választanunk kell: a szó igazi értelmében vallásosak maradunk-e, vagy nem?“ A vallás a mélységes alázatban és az egyetemes szeretetben áll.“ Amen.

Twinn Kenneth.

A vezér emlékezete.¹

Az 1937 évi karácsony másodnapján a délelőtti órákban egy kocsi járta be a kereszturni egyházi intézményeink környékét. Utasa fáradtestű, de élénk, beszédes tekintetű férfi volt, aki lefelé haladó útjában vizsgálódó szemlélődésbe merült, a délelőtt verőfényében meleg pillantásokkal simogatott sorba minden intézményt: a diszes új főgimnáziumot, templomot, ódon kollégiumot, gazdasági intézményeket. Majd a kerek ritmikus zajában elgondolkozóvá lett, a múlt emlékei közé süllyedt. Arca azt tükrözte, hogy most egyszerre lelke filmjén átperegnek az örömek és ürömek azok az órái, melyek valaha a kisdíákot, majd a meglett férfit láncolták elszakíthatatlan kötelékekkel ezekhez a tájakhoz.

Visszatérőben egy könnycsepp homályosította el utasunk szemét. Hátra-hátra néző nyugtalan tekintete, mintha utolsó bucsut intett volna a Nagy-Küküllő- és a kicsi Gagy-vize által átölelt nagymultu saroknak.

Pedig e pillanatban tán még a szomorú utas sem tudta, hogy nagybeteg szíve akkor végzé utolsó dobbanásait és hogy néhány rövid óra után Dr. Elekes Dénes középiskoláink nagynevű felügyelő gondnoka, mint halott tér vissza a főgimnázium előcsarnokába, amely még pár napig mauzoleumként őrizhette vezérének haló porait.

Oh, ha az ódon és új falak megszólalhatnának! Mekkora örömmel beszélnének a Nyikó-menti kis diákról, aki az 1890-es években nagy szorgalommal és mindinkább megnyilatkozó székely öntudattal gyűjtögette a megismerő és alkotó tudásnak kincseit, hogy azokat később a legfelsőbb jogi ismeretekkel és élettapasztalatokkal gyarapítva, mint meglett férfi a véndiák szeretetével és a felügyelő gondnok odaadó hűségével fizesse vissza egyházának és intézményeinek.

¹ Siménfalván 1938 október 30-án tartott Dr. Elekes Dénes ünnepélyen elmondott emlékbeszéd.

Elmondanák, hogy ezen középiskoláink mai rendületlen állása, korszerű szellemi és anyagi nivója mennyit és talán mindent köszönhet letűnt vezére töprengő éjjeleinek, gondokban megtört és életét is elkívánó nagy szívének és társadalmi súlyának.

17 évi felügyelő-gondnokságának ideje talán a leghősibb korszak intézményeink történetében, kiemelkedő fontosságát elszánt harcok, lélekmegnyilatkozások és alkotások jellemzik.

1920-ban a háboru után megváltozott viszonyok közt volt bátorsága vállalni a felügyelő-gondnokság súlyos terhét és roppant felelősségét. A leszegényedés idején vigasztalással, lelkesítéssel, a megmaradt kevésnek célszerű beosztásával vezette keresztül intézetét. Az új beavatkozások és követelmények által felmerült személyes és oktatási problémákat páratlan találékonysága és derék tantestülete önfeláldozó támogatásával mindig zökkenő nélkül meg tudta oldani.

E küzdelmek közepette azonban a legnagyobb csapás, a kálvária ut tetőpontja az 1930. évi Főtanács súlyos ítélete volt, mellyel felső tagozatunk leépítését határozatilag kimondotta. Örök hála és elismerés illesse Pap Mózes igazgató ur lélekjelenlétét és előrelátását, midőn a fejvesztettségben sokak lemosolygásával szemben megengedte a felső tagozat társadalmi fenntartásának megkísérlését. Ez engedelemnek készpénzre váltása a gondnokvezér és a fenntartó bizottság és főképen ennek nyugalmat nem ismerő elnökének, mai főgondnokunknak Dr. Elekes Domokosnak történelmi érdeme. Nevezetteknek és gárdájuknak érdeklődéstkeltő munkája az iskolát oly széleskörű és megható rokonszenv központjába helyezte, amely a fenntartáshoz megkívánt áldozatkészséget, majd a felsőtagozat fenntartásának újra intézményesítését eredményezte. Ritka, megható és követendő példa az úgy vallásunk, mint nemzetünk történetében.

Nem tudom a vezéreket, vagy az áldozó közönség összességét illeti-e a nagyobb hála? Sereg és vezér egymásnak kiegészítő részei. Azt sem tudom, vajjon a kivételesen súlyos idők termelték-e ki a vezér kivételes arravalóságát, vagy a vezetése nyomott korszakos bélyeget az általa irányított történéseknek. Azonban történelmileg megállapíthatom azt, hogy főgimnáziumunk újjálobbant élete egyenes folytatása az ő kilobbant életének. És ha szabad jeladásokról beszélni, nem véletlen, hanem a sors bizonyosságtevő rendelete, hogy épen az elhunyt f. ü. gondnok nagy

emlékének felállással áldozó Főtanács mondotta ki egyhangu elhatározással a kálvária végét, a felsőtagozat fenntartásának intézményesítését.

Vajha a bajnok életben érhetne volna meg művének befejező sikerét.

Elhunyt vezérünk ritka edzésü és kiegyensúlyozott lelkére vall, hogy a főgimnázium eme küzdelmes idején, amikor a leépítési határozat elsötétítette a szemeket, a mentés nagy gondolata tartotta fogva a gárda tagjainak teljes öntudatát, riválist lát a létesülő gazdasági iskolában, ő mint első eszmél rá arra, hogy ezen új intézmény a magyarság és különösen Keresztur vidékére nézve mily óriási fontosságu és hogy annak léte második kulturvárként nem ellensége, hanem kiegészítője és támasztéka leend az ősi iskolának.

Ezen két meglátásának eredményeképen a főgimnáziumnál már ismert szeretettel terjeszti ki gondnoki hatáskörét emerre is, bölcsőjében ápolgatja az eszmét, bizonyágtevő gazdasági rátermettséggel irányítja az építkezési munkálatokat, szervezi, bőviti az oktatás körét, mesteri számítással az iskola közönségének ideális gyakorló terepet szerez, lélet ad az annyira bevált nyári női tanfolyamoknak.

Ma beindítva és kellően felszerelve teljesíti rendeltetését ezen testvér, vagy talán ikerintézet is.

Ime gondnoki tevékenységének két legnagyobb műve!

Ezeknek kiegészítője, de nem kisebb jelentőségű a többi is. Részben a hatósági igénylés, részben a kor haladása és a verseny állásának ambíciója teszik foglalkozása tárgyává a régi iskola nagy közhalmazának modernizálását. Szemlélet, kombinálgat, közben anyagi forrásokat teremt, úgy, hogy midőn kész tervével előáll, annak mint befejezett ténynek teljesedésbe kell mennie. Ugy lát-szik, hogy ő maga is elfelejtette, hogy valaha, mint első gimnazista „visszavetés“ terhe alatt sepergette a szobáját, mint másodikos a nyílt folyosó téli hidegében kancsóval hordta az egyetlen kutról a vizet, és hogy a naggyálevés feltétele semmiesetre sem a kényelem; annyira szívügyévé emelte a modern internátus megalkotását. A régi világ diákja ma rá sem ismerne egykori otthonára.

Hasonló a kibővített és gyökeresen átalakított konviktus is, amely az étterem elnevezést is megérdemli. Ez intézmény költségei is kiváló vezetője Péter Lajos tanár ur megtakarításaiból kerültek elő.

Vajjon mindez és még sok más felsorolhatatlan apró eredmény elérhető lett volna-e, ha a gondnok hivatásának nem ad a szó jelentésének teljes egészében megfelelő értelmezést: a mindennütt jelenléteit és mindennemű gondok vállalását. Lelkét átíthatták volna-e a gondok, ha a tanárokkal, fiukkal való érintkezéssel, az előjárósági és felsőbb hatósági üléseken meg nem ismerkedik azokkal? Bizony az apa gondosságára és szeretetére volt szükség mindezek véghezvitelére!

Tulhaladná e rövid megemlékezés kereteit, hogy minden felemlítésre méltó cselekedetét felvázoljam, ez a történetíró feladata, aki bizonyára előkelő helyet fog részére kijelölni említett iskoláink történelmében.

Le kell mondanom arról is, hogy általános egyházi, jogászai, szövetkezeti, kisebbségi és más tereken végzett szintén jelentős munkásságáról e helyen megemlékezzem. Ezen tereken bizonyára megtalálja az érdemeinek megfelelő méltatást.

Különben is kortársunk volt, — élete előttünk folyt le, — alig van közülünk, aki ne ismerte volna fizikai és lelki konstrukcióját és élete nyílt tükörén be ne pillanthatott volna lelke kamráiba.

Sok irányban ható lénye már életében fogalomná vált különösen kereszturvidéki vonatkozásban. Fogalom, amely jelenti a Székelyföldnek odaadó szeretetét, a nemzetségét, faját megbecsülő magyart, aki előkelő helyeken fényesre csiszolt szellemiségét a Székelyföld, a Nyikóvidék humuszából és költészetéből, a siménfalvi Elekesportáról, ahova Anteusként erőt nyerni vissza-visszajárt táplálta; jelenti a nem a beleszületésen, hanem a felnőtt ember józan értékelésére alapított hitbeli és gyakorlati unitarizmust, az egyházi életben a hagyománynak, törvénynek, rendnek tiszteletét, a szellemi és anyagi előhaladásnak munkálását; jelenti a vulkányszerű, kifogyhatatlan öletű kezdeményező szellemet és szervező erőt és alkotó kedvet; jelenti a vállalt tisztnek és feladatnak nem az előírás szűk szabályai, hanem a teljes odaadás mértéke szerinti megítélését, a mindent kimerítő lelkiismeretességet; jelenti az eljárásbeli tapintatot, amely felfelé kuncogás, lefelé zsarnokiság nélkül tudja tisztét betölteni; jelenti a zöldasztalok élénkeszü tárgyalóját, a tanácsstermek meggyőző erejű szónokát, a fehérasztalok nem egyszer székelynótás-kedvű elmés társalkodóját; jelenti és talán ez legkifejtettebb, legértékesebb jellemvonása, a gyermekáldásnak sze-

retetét, az ifjuságnak őszinte barátját, a mennyiségi és minőségi generációképzés apostolát, aki szűkebb keretekben a népes családban, tágabb viszonylatban a minél tömegesebb, minél többre és minél jobbra felkészült ifjuságban látja létünk és jövőnk egyetlen biztosítékát, fajunk jövőbeli versenyképességét; jelenti általában az életnek emberét, a sors viharzó tengerének nagyszerű vitorlását, akit egyéni elvek és faji érdekek sérelme nélkül a legnagyobb zűrzavar se hoz ki sodrából, menteni tudja a menthetőt, áthidalni a lehetetlennek látszót.

Ha egy mondat állana rendelkezésemre a jellemzésére, azt mondanám, hogy hajós ő, kinek parancsnoki hidja a múlt és annak tisztelete, kormánykereke a jelen és az alkotás, iránytűje a jövő és a szeretet.

Ha lehettek emberi fogyatkozásai és ellentétei az életben, — hisz kinek ne lenne mindannyiunk közül! — azok homályban maradnak ennyi fény mögött. Hiszem azonban, hogy az idő jó orvos és hogy a történelemből felénk intő alak, akinek jellemképét is felvázolni megkísérelém, kiviv sirjára egy olyan koszorút, melyben kivétel nélkül egy-egy elismerő virágszirma mindenkinek ott leend.

* * *

Hozzátok szólok, kedves ifjuság! Ti majdnem mindannyian élveztétek közvetlen közelét. Tisztelő érzéssel álljatok meg alkotásai előtt. A multihoz képest kényelmes lakásokban, étkező helyiségekben, gazdasági épületeitekben, kísérleti földeteken, a tanulásnak termeiben naponta, sőt óránként éreztétek gondoskodó szeretetének nyomait. Ugy-e áldani fogjátok és utódaitoknak is áldva adjátok át emlékéit! Most, hogy ide, sirjához elzarándokoltok, ne más előtt, hanem lelketek mélyén tegyetek fogadalmat, hogy alkotásait megkimélték és jóltevőtök iránti hálátokat lerójjátok azzal, hogy ez intézményekhez hűek maradtok, azoknak szolgálatait, mint férfiak visszaszolgáljátok, mint ő azt oly fejedelmi módon tette.

Önök kedves tanár atyámfiai, kedves barátaim és immár másodszer munkatársaim, akik legérzékenyebben érzik a nagy vezér elvesztését, elégedjenek meg emlékével, írásba fektetett és élőszóval közölt irányelveiből és szellemiségéből még sokáig merithetnek és merítsenek bölcsességet, kérem ne hagyják el a boldo-

gult által lobogtatót zászlót és ne vonják meg támogatásukat atól sem, akit az elkötelezés a nagy vezér méltatlan utódjául kijelölt!

És végül hozzád szólok kicsi Nyikó vidéke. Mélyéig székely földed melegen és erősen ölelje fáradtan pihenni tért fiadat, nyugtassa egy életen át nyugtalan szívét! Néped köztudatként őrizze jellemét, a munkássága intelmeit.

Valljad elvben és gyakorlatban tanításaiból leszürethető két parancsolatát: a földnek szeretetét és a gyermekáldásnak szeretetét! Fogjad görcsösen talajodat, nemesnek összetartónak neveld gyermekeseregedet! Magad légy szerencséd kovácsa, hidd meg, aki magán segít, azt az Isten is támogatja.

A sir meg, melyből szivig ható gyökerek révén virágillattal és fára szálló madár dalával üzen a vezér, legyen a béke otthona és zarándok-hely, ahová késő unokák eljönnek hálát lerónni és erőt meríteni a kiméretlen élet küzdelmeihez. *Dr. Lőrinczi István.*

A tetőn.

A tetőn állok.

*Milyen nehéz volt ide jutni!
Hányszor kellett ziháló mellel,
szakadt inakkal, megroggyant lábbal
egy-egy elért sziklacsucsról
ujra a mélybe visszacsuszni!*

A tetőn állok.

*Látom, mások is így róják az utat,
Előre lépnek, visszacsusznak,
erős öklök gyöngé melleket bezuznak,
nagy markok sokat markolnak,
hosszu ujjak messzire nyulnak
és a leütöttek, mellbevertek,
sáros csizmákkal tiport
álmodó, vágyó, reménykedő,
megváltó kereszteteket hordó lelkek
sírnak, sírnak, sírnak.*

A lejtőn csatázva tetőre hágni:

*nyomorult, eltorzult végzet.
Ide Krisztus kell,
hogy a sujtó öklöt lefogja,
a tipró csizmát felfogja
és a megváltó kereszt alatt síróknak megmutassa,
az ég küszöbe a Golgotha.*

Dobai István verseiből.

Varga Dénes

1851—1938.

1938 december hó 6-án a tordai unitárius templomból nagy részvétellel temették el néhai Varga Dénes nyug. gimnáziumi igazgatót, az Unitárius Egyház nagy halottját, kiben a tordai unitárius egyházközség egyik legnagyobb hívét, Dr. Varga Béla püspök ur pedig édesapját veszítette el.

Varga Dénes Székelyszentmihályon született 1851 október 20-án. Tanulmányait, mint maga írja „A tordai unitárius gimnázium története” című könyvében, a falusi iskolában kezdte, a harmadik elemi osztálytól a második gimnáziumi osztályig Torozskón, a harmadiktól az ötödikig Tordán, a hatodiktól kezdve Kolozsvárt folytatta, hol 1873-ban érettségizett „kitünő eredménnyel”. Középiskolai tanulmányai elvégzése után a papi pályát választotta és a három éves teológiai tanfolyamot elvégezte a papi szigorlatot „dicséretesen” tette le. Közben beiratkozott a kolozsvári egyetem bölcsészeti karára és történelem-földrajzból tanári oklevelet szerzett. Időközben egyházi főhatóságunk kiküldötte a Manchester New College-ba, tanulmányutra, honnan két évi tanulás után 1881 nyarán jött haza. Hazajövele után mindjárt a tordai unitárius gimnáziumban, illetve akkor már állami polgári fiúiskolában nyert elhelyezést, mint a görög és latin nyelvek tanára, az időközben budapesti lelkésznek megválasztott Derzsi Károly helyett. Papnak az 1883-ik évi vargyasi zsinaton szentelték fel, mely évben egyben a tordai állami polgári iskolában rendes tanárrá nevezték ki.

Pálffy Károly tordai polgári iskolai igazgató 1888-ban történt elhalálása után, az állammal kötött szerződés értelmében, Egyházi Képviselő Tanácsunk Varga Dénest ajánlotta a megüresedett igazgatói állásra, melyet el is nyert. Az állammal kötött 27 éves szerződés lejártá után egyházunk 1905-ben visszaállította a tordai unitárius gimnáziumot, melynek igazgatását az intézet fennállásáig végezte. Az új állami fiugimnázium felállítása után az unitárius gimnázium megszűnővén, munkálkodását az állami gimnáziumban folytatta nyugalomba vonulásáig.

Varga Dénes kora ifjúságától nagy vonzalmat érzett a történelemtudomány iránt. Nagy munkása volt az oknyomozó történelemnek és a történelembölcseletnek. A régi jó időknek kevés hozzá hasonló nevelője volt ifjúságunknak, ki megérezte milyen kötelességet ró nemzete fiaira az „ujjászületés” és tisztánlátásával lángholó faji öntudatot, ősi értéinkhez való szívós ragaszkodást kívánt. Tanítványainak szigorú fegyelmezője, de egyben mindig atyai barátja volt. Nemzedékek kerültek ki keze alól, kiknek emlékezetéből sohasem mosódik el az igaz ember, a szerénységében és önzetlen munkálkodásában példaadó tanár képe.

Varga Dénes értékes irodalmi munkásságot fejtett ki a „Keresztény Magvető” c. folyóiratban, valamint számos tanügyi köz-

lőnyben és szemlében. Számos alkalmi cikkben számolt be az angliai unitáriusok életéről, egyházi életünk kimagasló eseményeiről. Tanulmányaiban foglalkozott Pál apostol tanaival: az eredendő bűnről, a hellettes elégtételről, az előre való elrendelésről, az elemi iskolai vallástanítás kérdésével, a földrajz és történelemtanítás problémájával, valamint a tantárgyak egymáshoz való viszonya kérdésével. Jelentős cikkei jelentek meg számos neveléstudományi kérdésről, valamint a távoli országok földrajzi viszonyairól. Egyik leglelkesebb harcosa volt a „Darwin-féle elméletnek“. A tordai helyi lapokban közleményei mindig eseményszámba mentek. A tordai unitárius gimnázium történetének megírásával pedig felmérhetetlen szolgálatot tett a nagymultu intézetnek és egyetemes egyházunknak egyaránt.

Varga Dénes jelentős szerepet játszott a tordai unitárius egyházközség életében is, melynek évtizedeken át volt lelkes keblitanácsosa, majd jegyzője, példás gondosságu pénztárnoka, majd nyugalomba vonulása után tiszteletbeli keblitanácsosa. A rendnek, takarékoságnak, gondoságnak és nemes egyszerűségnek volt az embere, kinek elgondolásait mindig alapossgá jellemezte. Ő maga példás életet élt és szerény viszonyaihoz képest mindig első volt a jókedvű adakozók között.

Emlékét féltve őrizi meg a hálás kegyelet.

L. D.

Fülöp Mózes nyug. unitárius lelkész élete 90-ik, házassága 51-ik évében 1939. jan. hó 22-én lelkét visszaadta Teremtőjének. Egy folytonos munkásságban eltöltött nemes életpálya zárult le e földön. Hűséges szolgálja volt az Urnak, aki kevés számú nyája fölött féltő gonddal őrködött. Szorgalommal kapálgatta az Ur szőlőjét, de szántogatta az anyaföldet is. Egyaránt példát mutatott népének a lelkiekben és anyagiakban. Hivatalának szűkös jövedelmét keze munkájával gyarapította. Köztisztelet és megbecsülés övezte életében. Isten is megáldotta jó egészséggel, hosszú élettel és fáradságos munkája gyümölcsével. Emléke élni fog a kidei kis gyülekezetben, melyet 61 évig bacsulettel szolgált, de pátriárkális alakja fennmarad a családban, mely szeretettel vette körül életében. Két derék fia: Zoltán és Elemér örökölte nemes jellemét és a szerény unitárius lelkési palástot. Emléke áldott. Nyugalma legyen csendes!

XI. Pius. Az egész világ részvéte kísérte a február 10-én elhunyt XI. Pius pápát utolsó nyugvóhelyére. A békejelszavával foglalta el ezelőtt 17 évvel a pápai trónt s evvel költözött el e világból. Nem rajta mulott, hogy a béke csak jelszó maradt, de meg nem valósulhatott. Sőt éppen uralkodása idejére esik az a példátlan fegyverkezés és háborus készülődés, amely zavarja a népek nyugalmát és fogyasztja jobb célokra hivatott anyagi és lelki erejét. De ha nem is láthatta meg e földön a béke országát, végrendeletében azt hagyta a világnak, hogy keresse „Krisztus békéjét Krisztus országában“.

V.

IRODALOM.

L'Ecole eschatologique et ses adversaires. — Etude critique de l'interprétation de la notion du Royaume de Dieu chez Jésus depuis Strauss jusqu'à nos jours. Par Louis Kovács, Docteur en théologie de l'Université de Strasbourg. Strasbourg, 1938. 154 lap.

A magyar teológiai irodalomban ritkák az idegen nyelven megjelent munkák. Kovács Lajos sepsiszentgyörgyi unitárius lelkész — aki az unitáriusok nagynevű Kriza János püspökének dédunokája — kolozsvári teológiai tanulmányainak befejeztével hét esztendő teltőlött külföldön. Németországban Marburgban, Angliában Oxfordban, Franciaországban Strasbourgban tanult, s utóbbi helyen szerezte meg a nem nagyon gyakori teológiai dr. címet fenti címen francia nyelven megjelent munkájával. Erdélyben szorgalmasan dolgozó fiatal lelkészársunk könyvét az alábbiakban ismertetjük:

Dr. Kovács Lajos: Az eszkatológiai iskola és ellenfelei c. tanulmányában az ujszövetségi teológiai kutatás egyik legnagyobb és eddig véglegesen meg nem oldott problémáját teszi vizsgálatá tárgyává, hogy mit értett Jézus „Isten országán”, mely tanításainak és egész gondolkodásának középpontjában állott.

Jézus a szinoptikus evangéliumok szerint nem határozta meg az Isten országát. Nem volt szükség reá, mert ez a fogalom kortársai előtt a zsidók körében közismert volt. Sajnos a szinoptikus evangéliumok nem egyféleképen beszélnek az Isten országáról, sőt az a benyomásunk a szinoptikus szövegek olvasása során, hogy az Isten országáról szóló szövegek nem egyszer ellentétben állanak egymással. Ezeknek az ellentéteknek, különféle értelmű szövegeknek közös nevezőre való hozását a bibliakritika egyik főcéljának tekintette.

A szerző 154 oldalra terjedő könyve kritikai képet kíván adni azokról a fontosabb megoldási kísérletekről, melyeket a XIX. század első negyede óta, vagyis a bibliakritika komoly megalapozásától kezdődőleg egészen napjainkig a protestáns teológusok felállították. Strauss vlt az első, aki a szinoptikus evangéliumokban található Isten országa problémáját világosan felismerte. A megoldáshoz természetesen nem jutott el, mert ehhez hiányzott a modern bibliakritika tudományos apparátusa, legfőképebben pedig az apokaliptikus irodalom ismerete. A probléma tárgyalását német, angol és francia tudósok folytatták, akiket munkánk részletesen ismertet fejtegetéseikkel egyetemben, s törekvéseiket kritikai megjegyzésekkel kíséri.

A könyv írója három fontosabb felfogást különböztet meg fejtegetéseiben, melyek az említett tudósoknál támogatásra találtak. I. A teljesen spirituálista, vagy eszkatológiaellenes állásponat. II. A teljesen eszkatológikus állásponat. III. A közvetítő állásponat. Az ismertebbnevű tudósok közül az első gondolat képviselője a francia Th. Colani, a második eszmekör reprezentánsa J. Weiss és

Schweitzer, továbbá Goguel és Bultmann. A harmadik csoportnál két jellemző alosztályt kell megkülönböztetnünk: A lényegében spiritualista felfogást, mely az eszkatológikus felfogás jelenlétét elismeri ugyan Jézus tanításaiban, de annak nagy fontosságot nem tulajdonít, hanem a Jézus által hirdetett erkölcstanra helyezi a főszűlyt, és az embernek is fontos szerepet ad Istenországa építésében. Ezen irány ismertebb képviselői: H. J. Holtzmann, E. Dobschütz és A. von Harnack. A másik irány, a lényegében eszkatológikus magyarázat Jézus tanításait lényegében eszkatológikusnak vallja, de ugyanakkor Istenországa jelenlétét is elfogadja valamilyen formában. E felfogás ismertebb reprezentánsai: H. D. Wendland, Rudolf Otto és J. Heering.

A szerző által elfogadott álláspont ez az utóbbi, melynek szempontjait az alábbiakban foglalhatjuk össze: Jézus tanítása lényegében eszkatológikus volt. Jézus hitte, hogy az Istenországa végleges megvalósulása Isten kizárólagos munkája. Az Isten országa csodálatos módon fog megvalósulni, Isten szuverén aktusa által, teljesen függetlenül az embertől. Annak dacára, hogy Isten országa megvalósulása lényegében a jövő kérdése, az Isten országa bizonyos tekintetben már a jelenben is megjelenik. Az Istenországa jelen van a világban, mint hatalom, mint erő, mely főképp Jézus gyógyító tevékenységében és a Sátán felett aratott győzelmeiben nyilvánul meg. Jézus tudatában van annak, hogy ő az Emberfia, aki a nagy változáskor el fog jönni ítélkezni. Ez a tudat adja Jézusnak azt a hitet, hogy az Istenországa már meg is jelent a földön az ő személyében. Az Istenországa jelen van csi-rájában, vagyis valódi formájában, de ez a forma kicsiny és rejtett. Miképpen a gabona magja, mely kezdetben kicsi és a föld alatt láthatatlanul meghuzódik, kifejlődik az aratásra, anélkül, hogy tudnók, hogy hogyan, épen úgy az Istenországa, melynek kezdete jelentéktelen, a maga teljességében csodálatos formában valósul meg a nagy változások idején.

Az elmondottakat egybefoglalva megállapíthatjuk, hogy Jézus gondolkozása és tanítása lényegében eszkatológikus. El kell azonban ismernünk azt, hogy vannak olyan kijelentései is, melyeket eszkatológiai szempontból megmagyarázni nem lehet. Egyiket a másik rövására tehát elhanyagolnunk nem szabad. Azon a megállapított tényen állva, hogy a szinoptikus evangéliumok nagyrésze eszkatológikus értelemben magyarázandó, igyekeznünk kell a források tisztelben tartásával megtalálni a nem eszkatológikus kijelentéseknek a helyét és jelentőségét Jézus tanításaiban.

A fentiekben kívántuk összegezni ennek az érdekes s csak legfőbb pontjaiban ismertetett kritikai tanulmánynak eredményeit. A fiatal szerző további munkásságához sikert kívánunk. Gazdagítsa Erdély tudományos munkákban szegény irodalmát most már magyar nyelven népe és egyháza előhaladására.

Ferencz József.

KÜLÖNFÉLÉK.

Olvasóinkhoz. *Isten jóvoltából a „Keresztény Magvető“ 71-ik évfolyamát indítjuk el a jelen füzettel. Igy folyóiratunk Erdélynek a legrégebb magyar nyelvű kulturmunkása. A lefolyt nagy idő alatt sok vihart kiállott, de szép sikereket is aratott. Szükség volt és szükség van rá. E. K. Tanácsunk is az egyház minden tisztviselőjére és egyházközségére nézve anyagi és szellemi támogatását erkölcsileg kötelezővé tette. Fenntartása, sőt a lehető fejlesztése becsületbeli ügyünk. Ezért nem csupán az itt-ott nagyon felszaporodott hátralékok mielőbbi rendezését, hanem újabb előfizetők bejelentését is bizalommal és testvéri szeretettel kérjük.*

Bözödi György. Örömmel értesülünk, hogy Bözödi György, fiatal írónk, akit az U. I. T. a múlt évi közgyűlésén választott tagjai sorába, a Baumgarten irodalmi díjból 1000 Pengő jutalmat kapott. A derék fiatal írónak még sok szép sikert kívánunk.

Miron Cristea pátriárka-miniszterelnök ötvenezer lelt adományozott azoknak a magyar íróknak, akik a román írók munkáinak magyarra való fordításával előmozdították a román—magyar kulturközeledést. Hir szerint a jutalomdíj szétosztásáról az „Erdélyi Helikon“ című irodalmi egyesület dönt a többi erdélyi magyar irodalmi társaság képviselőinek bevonásával.

Új doktor. *Vári Albertet*, ki a kolozsvári tudományegyetemet sikerrel végezte, 1938 december 18-án a jogtudományok doktorává avatták. A szorgalmas és törekvő ifju doktornak sok szerencsét és sikert kívánunk.

A Biblia forgalma. A britt és külföldi bibliaterjesztő társulat évi jelentése szerint az elmúlt évben a Bibliát, vagy annak részeit 11 millió 636 ezer példányban terjesztette el. Azonban vannak ezenkívül más bibliaterjesztő társaságok is, amelyek szintén sokat terjesztettek el belőle. Európában 1 millió 500 ezer bibliát adtak el, 38 ezerrel többet, mint a megelőző évben. Ázsiában a legtöbbit Kína vásárolt, hol 3 millió fogyott el egy év alatt. Ezenkívül Japán, Mandzsuria, Korea, India vásárolt tetemes mennyiséget, amely országokban több mint 3 millió fogyott el. Romániában 90.613 bibliát vásároltak, amiből 57 ezer román, 21 ezer orosz nyelvű volt. Itt az eladott magyarnyelvű bibliák száma 7191 volt. A Biblia forgalma általában emelkedést mutat. Nagyobb visszaesés Spanyolországban, Franciaországban, Belgiumban és Németországon tapasztalható. Az elmúlt évben 11 új nyelven adta ki a társulat a Bibliát vagy egyes részeit. Így jelenleg 723 nyelven van forgalomban.

Angliai hírek:

Az unitárizmus vallási és szociális programja. Sidney Spencer angol lelkész az unitárizmust nem ismerő püspökök és világiak hamis általánosítására a következőkben foglalja össze az unitárizmus vallási és szociális programját: „A szabadság joga ősi unitárius hagyomány és elutasítja a dogma megkötő tekintélyét. Az unitárizmus az igazi tekintélyt sohasem az emberek által alkotott dogmákban találta, hanem a szellemnek és a lelkiismeretnek a hangjában. Az unitárizmus mindenhol életerő, mert eszméit nemcsak a teológiában találja, hanem az ember lelki és szellemi tevékenységének egész mezején. De az unitáriusok nem elégedtek meg csupán a maguk szabadságával, amint a puritánok és katolikusok tették ezt, hanem mindig teljes hűséggel harcoltak az általános vallásszabadságért s ez volt az unitárizmus dicsősége. Ma is az unitárizmusnak, elődeink lelkétől áthatva egy átfogóbb és áthatóbb szellemiséget kell teremtenie: egy szellemnek, egy életnek, egy világosságnak a valóságát, amely áthatja mindnyájunk életét és egyesít bennünket. Ezt pedig a lélek teheti csak, amely egész lényünk központja; — az Isten érzése, mint mindeneket átható szeretet, aki az egyetlen maradandó valóság az emberi versengések és viszálykodások árjában. Ha ennek a széthúzó világnak a problémáit ennek a látomásnak a fényébe helyezzük, hamar megoldódnak, mert ez a látomás a világ haladásának egyetlen kulcsa“.

W. E. Hocking, a harvardi egyetem filozófiai professzora a Hibbert előadások keretében „Élő vallások és világhit“ címen előadássorozatot tartott Cambridgeben. Néhány figyelemreméltó megállapítása tanulságos a Keresztény Magvető olvasóközönsége előtt is. Az ázsiai vallásokat két csoportra osztotta: 1. *helyi, vagy etnikai hatást tartalmazók missziói tevékenység nélkül*: Judaizmus, Hinduizmus, Shintoizmus; 2. *missziói vallások*: Kereszténység, Izlam, Buddhizmus. Az első előadásban az ázsiai vallások jellemző vonásait öt pontban foglalja össze: 1. A különböző vallások között nincsenek éles határvonalak. Egy konfucianus lehet buddhista és shintoista. Megérthetjük ezt, hogyha arra gondolunk, hogy ugyanazt a Bibliát használjuk mi, keresztények s ugyanazt az Ó-Testamentumot a zsidók. Így a „*részleges*“ vallások „*egységet*“ képeznek. Minden vallás legértékesebb eleme ezt az egyetemességet célozza. Ezt igyekezett elérni Indiában a Buddhizmus óriási hódí-

tásaival. 2. Ázsiában nem volt szó egyház, vagy vallásközösségi tagságról, részben azért, mert az Izlam Kinában és Japánban épen úgy, mint Afrikában igen gyorsan elterjedt, másrészt pedig, hogy irányításában földi tekintélyek nem léptek fel s az Izlam, Hinduizmus és Buddhizmus is az orthodoxiától mentes maradt. 3. A vallásos típusoknak nagy változata volt, mert a vallásos nevelést nem egységesen könyvek által, vagy tanítók végezték, hanem a családok keretében. A babona egyetlen vallásnak sem jellegzetesége, hanem fejlődésének csupán egy fokozata, így volt itt is. Haszonelvű volt játszva az istenekkel, de ez volt a népi vallás egységes magja. 4. A tanok és józan ész látszólag néha ellentmondanak, pedig India vallásai az észhez és a tapasztalathoz is folyamodnak. Azonban ezáltal még nem érhető el az üdvösség, a lélek gyümölcseit állandóan kell gyarapítani. De ez még nem volt hit. Egy keleti vallást nem lehet megcáfolni. A kritikusok Allahról, mint nagyon elvont valóságról beszélnek, de a tapasztalat azt mutatja, hogy a gyakorlatban Isten épen olyan közel van, mint bármely más vallás hívőjéhez. 5. Az ázsiai vallásokon bizonyos hatásrejtegződéseket fedezhetünk fel. Ujabban bizonyos hasonlóságot akarnak teremteni a különböző vallások között anélkül, hogy lényegüket érintenék. Sajnos, sokszor nem merik bevallani, hogy ők is barátai a tudománynak és a társadalmi szolgálatnak.

A második előadásban (Utak a világhit felé) a közös hit hit-tani és szociális lehetőségeit kutatja. Kénytelen megállapítani, hogy az eddigi ilyen irányú törekvések nem vezettek nagy sikerre: Kinában mindössze 1 millió róm. katolikus és 7 millió protestáns van, Indiában pedig 6 millió keresztény. Ennek az oka természetesen nem a jézusi kereszténység evangéliumán mulik, hanem a munka erőtlenségén és a kereszténység példamutatásán.

A harmadik előadásban a „Kereszténység szerepéről“ beszélt. A kereszténységnek legalább annyi hűséget kell tartalmaznia, amennyit a buddhizmus tartalmaz. Mind erősödik a törekvés, hogy a vallást vallássá tegye. A tudomány rájött a természetfölöttire. A materializmus eltűnik, a humanizmus elvész, amikor az emberi élet isteni voltáról beszélünk. Csak akkor van isteni és egyenlőség az emberben, amikor hiszünk a lélekben és annak végtelen lehetőségeiben. Mihelyt a természetfölöttit elismerjük, a humanizmus eltűnik.

A kereszténység nem volt készen arra, hogy világhit lehessen. Ehez elsősorban a szellemi egység szükséges. Jézus jelenlegi

személyét egy történelmi miszticizmus veszi körül s a kereszténység itt épen úgy tévovázik, mint a rossznak, a tulajdonnak és a tulvilágnak a kérdésében. Teljesen igaztalan volt azt mondani, hogy a kereszténység mindazt az értéket tartalmazza, amit más vallások. Az Isten jelenvalóságának az érzése sokkal nagyobb volt az Izlamban; az Izlam faji határokat hidal át, míg a Kereszténység elméletileg igen, de gyakorlatilag képtelen erre. Az Izlamban nem volt proletariátus: a hitnek egyetlen kincsét sem tiltották el senkitől s a Hinduizmusban és a Buddhizmusban is az ember értelme szabad volt, amíg a sémi vallásokban a mithológiát összezavarták a történelemmel.

Az angol kormány és a pápa között megállapodás jött létre, amely szerint William Godfrey, Nagybritánia apostoli kiküldötte megbízatást kapott a Vatikántól, hogy a jövőben, mint a pápa megbízott követe szerepeljen hazájában. A megbízatás szerint a követnek ebben a minőségben kell meglátogatnia Anglia, Skócia és Wales szemináriumait. Az új követ tagja a diplomáciai testületnek, de ezenkívül semmi diplomáciai előjogai nincsenek; megbízatása tisztán egyházi és ebben a tekintetben különbözik a pápai nunciustól, aki a pápának egyenes képviselője és jogai egyenlők a nagykövetével. Ez a megbízatás első eset a reformáció óta.

Benedek Gyula.

Esküvő. *Gyöngyössy Judith* és *Bede Emil* recsenyédi unitárius lelkész 1939 február 12-én tartották esküvőjüket Székelykeresztúron. Az ifju párnak örömet és sok boldogságot kívánunk.

Gyász hírek. *Szabó Rezsőné* szül. *Fazakas Anna* élete 46-ik, boldog házassága 25-ik évében Kolozsvárt megszünt élni. A vesztesség fájdalma annál nagyobb, mert egy többszörösen sujtott család keserűségének a poharába jött ez az újabb próbatétel és mert egy eszményi szép családi élet boldogságát zavarta meg a könnyörtelen halál, mikor elragadta a jó gyermeket az édes anya karjaiból, a hitvestársat hűségese férje, az édes anyát gyermekei, a jó testvért testvérei mellől. Áldott emléke itt marad, mert a szeretet soha el nem fogy. Nyugalma legyen csendes.

Németh Albertné szül. *lokodi Sándor Emma* élete 68-ik, boldog házassága 45-ik évében február 7-én Segesváron elhunyt. Egy nemes érzésű és fennkölt gondolkozású nő volt, aki unitárius lelkészi családból származott s egész életén végigkísérte a nemes egyszerűséggel párosult vallásos buzgóság. Mint családanyát és mint odaadó hűségese feleséget, egyaránt példányképpül lehet állítani, akiben a legszebb családi erények a társadalom szolgálatával ritka összhangban voltak. Holttestét Segesvárról Székelyudvarhelyre szállították, hol február 10-én a családi sírkertbe helyezték el. Nyugalma legyen csendes. Emléke áldotti.

Szerkesztésért felel: VÁRI ALBERT.

Elszámolás.

Igazolom, hogy a Keresztény Magvetőre történt fizetéseket, az illetőknek javára elszámoltam:

Pap Mózes 50+80, Gálfalvi Samu 100, Bende Béla 100, Dr. Mikó Lőrinc 100, Nagy Samu 100, Pap Mózes 47, Kisgyörgy Imre 200, Németh István 100, Dr. Gál Miklós 400, Pap Mózes 63, Kisgyörgy Imre 200, Magyarsáros 200, Alsójára 200, Torda 200, Türkössy Sámuel 200, László István Etéd 400, Székelyderzs 200, Balázs András 50, Gálfalvi György 200, Toroczkó 200, Bolár János 100 lei.

Tisztelettel kérem a hátralékok és az előfizetések beküldését.

Cluj-Kvár, 1939 január hó 26-án.

Hadházy Sándor,
pénztárnok.

